

SOSIAALISEN OSALLISUUDEN TAVOITTEET KUNTIEN VAMMAISPOLIITTISISSA OHJELMISSA

Minni Hirvonen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Minni Hirvonen	
Työn nimi Sosiaalisen osallisuuden tavoitteet kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Syksy 2023	Sivumäärä 68 + 1
Ohjaajat Sirpa Kannasoja ja Marjo Kuronen	
Tiivistelmä <p>Tutkielmassani tarkastelen, millaisia sosiaalisen osallisuuden tavoitteita kuntien vammaispoliittisiin ohjelmiin sisältyy. Sosiaalisen osallisuuden tavoitteet ovat keskeisiä niin kansainvälisessä, kansallisessa kuin kunnallisessakin vammaispolitiikassa. Vammaisten ihmisten osallisuus ei kuitenkaan toteudu vielä yhdenvertaisesti, minkä takia on mielekästä tutkia, millaisia sosiaalisen osallisuuden tavoitteita ohjelmissa esitetään. Sosiaalinen osallisuus on tutkimuksen keskeinen käsite ja viitekehys.</p> <p>Aineistonani toimivat suomalaisten keskisuurien ja suurten kuntien vammaispoliittiset ohjelmat, jotka on laadittu vuosien 2009–2017 aikana. Ohjelmia on mukana aineistossani 16 kappaletta. Käytän työssäni menetelmänä sisällönanalyysia. Aineiston analyysissa olen hyödyntänyt erilaisia sosiaalisen osallisuuden käsitteellisiä malleja.</p> <p>Tutkimuksen tuloksena on, että kuntien vammaispoliittista ohjelmista löytyy markkinoille pääsemisen, instituutioihin pääsemisen, palveluihin pääsemisen ja sosiaalisiin verkostoihin pääsemisen tavoitteita. Tavoitteista löytyy elementtejä niin aidosta osallisuudesta, osallistumisesta kuin osallistamisestakin. Keskeinen tulos on se, että kuntien sosiaaliseen osallisuuteen kiinnittyvät vammaispoliittiset tavoitteet ovat yhdistelmä palvelujärjestelmäkeskeisiä tavoitteita, ihmisoikeuksiin kiinnittyviä tavoitteita sekä yleisempiä yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Tutkimuksen tulokset vastaavat aiemmin tutkittua tietoa sosiaalisesta osallisuudesta.</p>	
Asiasanat sosiaalinen osallisuus, osallisuus, vammaispolitiikka, vammaisuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Sosiaalisen osallisuuden tavoitteet vammaispoliittisissa ohjelmissa	55
------------	---	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	VAMMAISPOLITIikka JA SEN OIKEUDELLINEN PERUSTA	6
2.1	Vammaispolitiikan oikeudellinen perusta	6
2.2	Vammaispolitiikan suuntaviivoja 2010-luvulla.....	8
3	VAMMAISUUDEN JA SOSIAALISEN OSALLISUUDEN TEORIAA.....	12
3.1	Vammaisuuden määrittelyt.....	12
3.2	Sosiaalisen osallisuuden teoriaa	15
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	23
4.1	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rajaukset.....	23
4.2	Aineistona kuntien vammaispoliittiset ohjelmat	24
4.3	Menetelmänä sisällönanalyysi	26
4.4	Analyysin eteneminen.....	27
4.5	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	28
5	SOSIAALISEN OSALLISUUDEN TAVOITTEET KUNTIEN VAMMAISPOLIITTISISSA OHJELMISSA.....	30
5.1	Pääsy markkinoille.....	31
5.2	Pääsy instituutioihin.....	40
5.3	Pääsy palveluihin	45
5.4	Pääsy sosiaalisiin verkostoihin.....	51
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	54
6.1	Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset	54
6.2	Pohdintaa	58
	LÄHTEET	60

LIITTEET

1 JOHDANTO

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia sosiaalisen osallisuuden tavoitteita suomalaisten kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa. Nämä tavoitteet pohjautuvat ensinnäkin kansainvälisiin sopimuksiin, joista yksi keskeisimmistä on YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen lisäpöytäkirja vuodelta 2016. Toinen suomalaisen vammaispolitiikan kannalta keskeinen kansainvälinen ohjelma on puolestaan vuonna 2006 julkaistu Euroopan unionin vammaispoliittinen ohjelma, joka on osaltaan määrittänyt politiikan keskeisiä tavoitteita Euroopan unionin jäsenmaissa. Kansainvälisissä sopimuksissa määritellyt tavoitteet ohjaavat vammaispolitiikkaa sekä kansainvälisesti, kansallisesti että paikallisesti. (Tarvainen & Väisänen 2016, 60–61.) YK:n vammaissopimus ja sen lisäasiakirja tulivat Suomessa voimaan kesäkuussa 2016, eli kirjoittamishetkellä sopimus on ollut voimassa noin seitsemän vuotta. Myös Euroopan unionissa osallisuus, yhdenvertaisuus ja työllisyys kuuluvat kaikki vuosien 2010–2020 vammaisstrategian toiminta-alueisiin (Euroopan unioni 2018). Kansainvälisiin vammaissopimuksiin pohjautuvat osallisuuden tavoitteet ovat siten ajankohtaisia tutkimuksen aiheena.

Kansainväliset tavoitteet näkyvät myös kansallisella ja paikallisella tasolla. Suomessa Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Työ- ja elinkeinoministeriö ovat pääasiallisessa vastuussa kansallisten vammaisiin henkilöihin liittyvien strategioiden ja toimenpiteiden laatimisesta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018). Paikallisella tasolla vastuu vammaisten palveluiden järjestämisestä on puolestaan kunnilla (Vammaispalvelulaki, 380/1987, 3 §). Myös sosiaalityössä vammaisia henkilöitä kohdataan usein juuri kunnallisten palveluiden piirissä, minkä takia kuntien vammaispoliittisten ohjelmien tarkastelu on tärkeää myös sosiaalityön tutkimuksessa. Kuntien vastuulle on

myös säädetty vuoden 2015 kuntalakiuudistuksessa vammaisneuvoston perustaminen (Kuntalaki, 410/2015). Kuntalain 28 §:n 2 momentissa todetaan, että vammaisneuvostolle on annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen suunnitteluun vammaisia koskevissa asioissa. Osallisuus on mainittu yhtenä osa-alueena, johon neuvostolle on annettava mahdollisuus vaikuttaa. Vammaisten sosiaalisen osallisuuden edistäminen on ajankohtainen valtakunnallisen tason poliittinen tavoite. On kuitenkin hyvä myös huomata, että aloittaessani tämän tutkielman kirjoittamisen syksyllä 2018 vammaispalvelut olivat kuntien järjestämistä vastuulla. Vuoden 2023 alusta sosiaalipalvelut, mukaan lukien vammaisten palvelut, siirtyivät uusien hyvinvointialueiden järjestettäväksi. (Sote-uudistus 2023)

Tutkielman aiheen valintaa ovat ohjanneet myös omat mielenkiinnon kohteeni. Olen tehnyt työtä sosiaalityöntekijänä lasten, perheiden ja nuorten palveluissa. Käytännön työssäni nousivat esiin myös monet esteettömyyteen ja osallistumiseen liittyvät kysymykset, kuten vaikkapa palveluiden saavutettavuus. Työssäni olen nähnyt konkreettisesti sen, mitä haasteita yhdenvertaisuuteen ja täysimittaiseen osallistumiseen liittyy, ja sen miten yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat vammaisten ihmisten elämään.

Tutkimuksellisesti tutkielmani paikantuu osaksi yhteiskuntatieteellistä vammaistutkimuksen kenttää. Lisäksi se asettuu osaksi osallisuuden tutkimuksen viitekehystä. Tutkielmassa tutkin keskisuurten ja suurten kuntien vammaispoliittisia ohjelmia. Aineiston olen rajannut koskemaan yli 50 000 asukkaan kuntia. Aineistosta olen rajannut pois yli 10 vuotta vanhat vammaispoliittiset ohjelmat. Aineistoon rajautui lopulta yhteensä 16 kuntaa. Metodiniäni käytän teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jota hyödyntäen teemoittelin ja luokittelin aineistoni. Analyysitekstiin olen nostanut esiin esimerkkejä tavoitteista, joista ilmenee jotain teemalle tyypillistä. Aineisto on kerätty syksyllä 2018, joten aineistossa eivät näy mahdolliset muutokset tuon vuoden jälkeen.

Suomen perustuslain (PeL, 731/1999) 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa asettaa ilman hyväksyttävää perustetta eriarvoiseen asemaan esimerkiksi vammaisuutensa takia. Lainsäädäntöön ja ihmisoikeussopimukseen sisältyvistä tavoitteista

huolimatta vammaisten ihmisten osallisuus ei vielääkään toteudu Suomessa täysin yhdenvertaisesti. Esimerkiksi työmarkkinoilla vammaisilla ihmisillä on valtaväestöä heikompi asema. Aivan täsmällisiä lukuja vammaisten työllisyydestä ei ole saatavilla, mutta yksi keino tarkastella asiaa on toimintarajoitteisten henkilöiden työllisyyden kautta. Terveys 2011 -tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan toimintarajoitteisista 29-vuotiasta oli tarkasteluhetkellä töissä 27 %, kun vastaava luku muun väestön osalta oli 54,8 %. Toimintarajoitteisilla oli myös enemmän toimeentulon ongelmia. Rahan käytöstään paljon tinkimään joutuvia oli toimintarajoitteisista 22,4 %, kun luku oli muulla väestöllä 11,3 %. (Sainio ym. 2017, 34, 41.) Toisin sanoen toimintarajoitteisilla henkilöillä työllisyysaste oli alhaisempi ja toimeentulon ongelmat olivat yleisempiä kuin muulla väestöllä. Toimintarajoitteiden vaikutus työllisyyteen ei liity vain yksilöllisiin tekijöihin, vaan ympäristö vaikuttaa keskeisesti siihen, minkälaiset mahdollisuudet vammaisella henkilöllä on työllistyä (Sainio 2017, 34).

Tilastotietojen lisäksi osallisuutta voidaan tarkastella vammaisten ihmisten omalla kokemuksella yhdenvertaisten oikeuksien toteutumisesta. Vammaisten omaa kokemusta YK:n yleissopimuksen toteutumisesta selvitettiin kyselytutkimuksella, jonka tuloksista käy ilmi, että vammaiset ihmiset kokivat oikeuksiensa toteutuvan parhaiten terveystalouteen sekä kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaan pääsyn kohdalla. Huonoiten toteutui kyselyn perusteella yhdenvertainen osallistuminen työelämään, eri toimijoiden tietoisuus vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä vammaisten yhdenvertaisuus. (Hoffrén 2018, 13.)

Työelämään osallistumisessa koettiin suurimpia haasteita, sillä kyselyn perusteella suurin osa vastaajista kokee yhdenvertaisuuden toteutuvan työelämässä huonosti tai melko huonosti (Hoffrén, 2018, 50). Suurimmiksi haasteiksi työllistymiselle vastaajat kokivat työnantajien asenteet vammaisia kohtaan. Lisäksi kehittämistarpeita nähtiin olevan työllisyyttä tukevissa palveluissa, joustavissa työmahdollisuuksissa ja palkkauksessa. Kokonaisuudessaan vammaisten henkilöiden oikeuksien koettiin toteutuvan melko huonosti ja esimerkiksi riittävään elintasoon, osallisuuteen yhteisöissä ja itsenäiseen elämiseen koettiin liittyvän paljon edistettävää. (Hoffrén 2018, 50, 59.)

Kyselyssä esiin tullee havainnolle sosiaalisen osallisuuden puutteellisuudesta on löydettävissä vahvistusta myös muusta tutkimuksesta. Esimerkiksi Ekholmin ja Teittisen (2014) vammaisten nuorten työelämäkansalaisuutta koskevassa haastattelututkimuksessa nousi esiin, että osa nuorista oli kohdannut työnhaussa vahvojakin ennakkoluuloja. Toisaalta samassa tutkimuksessa haastatellut työnantajat toivat esiin neutraaleja tai myönteisiä käsityksiä vammaisista työntekijöistä, vaikkakin myönteisten käsitysten siirtyminen puheen tasolta käytäntöön ei tutkimuksessa selvinnyt. (Ekholm & Teittinen 2014, 90–92). Vammaisten ihmisten sosiaalisen osallisuuden tutkimista voidaan siis perustella sillä, että vammaisten ihmisten sosiaalinen osallisuus ei vielä toteudu yhdenvertaisesti, minkä takia poliittisten tavoitteiden tutkimus on mielekästä.

On kuitenkin hyvä muistaa, että vammaiset henkilöt eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, vaan he eroavat toisistaan esimerkiksi taustaltaan, henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan ja terveydentilaltaan. Muutkin tekijät kuin vammaisuus voivat vaikuttaa siihen, millainen asema yhteiskunnassa on ja millaisia syrjinnän kokemuksia esiintyy. Esimerkiksi sosioekonominen asema, etnisyys ja sukupuoli vaikuttavat myös vammaisten ihmisten kohdalla siihen, miten he pystyvät olemaan osallisena yhteiskunnassa. (WHO 2011, 7–8.)

Tutkimuksessani etenen niin, että esittelen ensiksi viime vuosien vammaispolitiikan yleisiä linjoja sekä politiikan oikeudellista pohjaa. Tarkoitukseni on näin taustoittaa kontekstia, johon myös kuntien vammaispolitiikan tavoitteet asettuvat. Sen jälkeen tarkastelen vammaisuuden käsitteen määrittelyä ja yhteiskuntatieteellistä vammaistutkimuksen kenttää. Teoreettisena viitekehyksenä työssäni toimii sosiaaliseen osallisuuteen liittyvä teoreettinen keskustelu. Tutkimuksen toteutusta käsittelen luvussa 4. Apuvälineenä aineiston analyysissä olen hyödyntänyt Leemannin ja Hämäläisen (2016) sosiaalisen osallisuuden käsitteen ulottuvuuksia: markkinoita, palveluita, instituutioita ja sosiaalisia suhteita. Pyrin analyysini kautta luomaan mahdollisimman kattavan kuvan kuntien vammaispoliittisista sosiaalisen osallisuuden tavoitteista. Päättökysymyksenäni on, millaisia sosiaalisen osallisuuden tavoitteita kuntien vammaispoliittisista ohjelmista löytyy. Tarkastelen myös sitä, miten nämä tavoitteet

liittyvät sosiaalisesta osallisuudesta käytävään teoreettiseen keskusteluun sekä laajempaan yhteiskuntapolitiikan kontekstiin.

Seuraavassa luvussa luon katsauksen viime vuosikymmenen vammaispolitiikan linjoihin sekä sen oikeudelliseen perustaan. Tämä on tutkimusaiheeni kannalta keskeistä, sillä kuntien vammaispoliittiset tavoitteet kytkeytyvät myös kansallisen ja kansainvälisen tason vammaispolitiikkaan. Lisäksi lainsäädäntö luo pohjan vammaispoliittisille tavoitteille sekä kuntien tarjoamille palveluille.

2 VAMMAISPOLITIikka JA SEN OIKEUDELLINEN PERUSTA

2.1 Vammaispolitiikan oikeudellinen perusta

Vammaispolitiikan lainsäädännöllistä perustaa on tärkeää tutkielmassani avata, sillä lainsäädäntö asettaa velvoitteita kunnille ja muodostaa kehykset niin perusoikeuksien toteutumiselle kuin palvelujärjestelmällekin. Suomen perustuslain (PeL, 731/1999) 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa asettaa ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan vammaisuuden takia. Julkisen vallan on perustuslain 22 §:n mukaan turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perustuslain 19 §:n 3 momentin perusteella julkisen vallan on puolestaan turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä väestön terveyttä. Vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden ja osallisuuden tavoitteet pohjautuvat siis perustuslakiin. Yksityiskohtaisesti ja konkreettisesti vammaisille ihmisille tarjotuista palveluista on säädetty erityislainsäädännössä, joka asettaa kunnille velvoitteita. Keskeinen kuntia velvoittava laki on laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Vammaispalvelulaki VpL, 380/1987). Vammaispalvelulain 3 §:n perusteella kunnan on huolehdittava palveluiden ja tukitoimien järjestämisestä sekä yksilöllisen tarpeen huomioidemisesta palveluja järjestettäessä. Vammaispalvelulakia ollaan parhaillaan uudistamassa. Sosiaali- ja terveysministeriö (2023) on määrittänyt uuden vammaispalvelulain

tarkoitukseksi muun muassa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja osallisuuden tukemisen, esteiden poistamisen, itsenäisen elämän toteutumisen tukemisen ja palveluiden turvaamisen.

Toinen vammaisille henkilöille tarjottavien sosiaalipalveluiden kannalta keskeinen laki on sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on 1 §:n mukaan muun muassa edistää hyvinvointia ja edistää osallisuutta. Sosiaalihuoltolaissa säädetään myös sosiaalipalveluista, joista vammaisten henkilöiden kannalta ovat keskeisiä esimerkiksi 23 §:ssä säädettyt liikkumispalvelut ja 21 §:n mukaiset asumispalvelut. Myös kuntalaki (410/2015) sisältää vammaisten henkilöiden osallisuuden kannalta keskeisiä säännöksiä. Esimerkiksi kuntalain 28 §:ssä säädetään siitä, että jokaisessa kunnassa pitää olla nimetty vammaisneuvosto, jolle on lain mukaan annettava mahdollisuus osallistua kunnan eri toimialojen suunnitteluun.

Suomen perustuslain ja erityislainsäädännön lisäksi vammaisten henkilöiden asemaan liittyvät myös ihmisoikeudet ja sosiaaliset oikeudet. Sosiaalisten oikeuksien edistämisen kautta tavoitellaan sitä, että erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeudet toteutuvat. Yhteiskunnan kehittäminen sosiaalisten oikeuksien vahvistamiseksi tarkoittaa sitä, että epätasa-arvoisessa asemassa olevien ihmisten mahdollisuuksia tasa-arvoisuuteen ja yhdenvertaisuuteen edistetään. (Rautiainen 2017, 23.)

Vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevä keskeinen ihmisoikeussopimus on YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista vuodelta 2006. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2016, mistä alkaen siitä tuli osa Suomea velvoittavaa lainsäädäntöä. (Konttinen 2017, 101.) YK:n vammaissopimuksessa on keskeisenä käsitys vammaisista henkilöistä aktiivisina toimijoina, joilla on yhdenvertaisia oikeuksia. Tämä edustaa vanhoihin käsityksiin verrattuna uudenlaista ajattelutapaa, sillä aiemmin vammaisia on pidetty enemminkin hoivaa ja hyväntekeväisyyttä tarvitsevinä henkilöinä kuin itsenäisinä toimijoina. (Konttinen 2017, 101–102; Bassier 2011, 17).

Vammaisten sosiaalisten oikeuksien edistämisen taustalla on vaikuttanut keskeisesti vammaisten ihmisten oikeuksia edistämään pyrkineiden järjestöjen toiminta.

Vammaisten ihmisten oikeuksia edistämään pyrkivällä liikehdinnällä on yhtäläisyyksiä rasismia vastustavien ja sukupuolten välistä tasa-arvoa edistävien tavoitteiden kanssa siinä, että huomiota on pyritty kiinnittämään yhteiskunnan syrjiviin rakenteisiin. Tavoitteena sosiaalisten oikeuksien edistämisessä on ollut yhdenvertaisten mahdollisuuksien luominen kaikille. (Dean 2015, 53–56.)

Keskeistä vammaisten ihmisten osallisuuden vahvistamisessa on myös syrjinnän vähentäminen. YK:n vammaissopimuksen 2 artiklassa määritellään syrjintä vammaisuuden perusteella seuraavalla tavalla:

”Syrjintä vammaisuuden perusteella tarkoittaa vammaisuuteen perustuva erottelua, syrjäyttämistä tai rajoittamista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla. Se sisältää kaikki syrjinnän muodot, kohtuullisen mukauttamisen epääminen mukaan lukien.” (YK:n vammaissopimus 27/2016, 2.artikla.)

Vammaisten henkilöiden osallisuuden toteutuminen vaatii lainsäädäntöön ja ihmisoikeuksiin pohjautuvasti aktiivista toimintaa yhteiskunnalta, mikä heijastuu myös poliittisten tavoitteiden tasolla. Seuraavaksi esittelen lyhyesti vammaispolitiikan keskeisiä suuntauksia viimeisen kymmenen vuoden ajalta niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

2.2 Vammaispolitiikan suuntaviivoja 2010-luvulla

Kuntien vammaispoliittisten ohjelmien taustalla voidaan nähdä valtakunnalliset linjaukset, joista yksi keskeinen oli yhteistyönä ministeriöiden, Suomen Kuntaliiton, Suomen vammaisfoorumin, Suomen vammaisneuvoston, Terveystieteiden- ja hyvinvoinnin laitoksen sekä työmarkkinaosapuolten kesken laadittu Suomen vammaispoliittinen ohjelma 2010–2015. Ohjelman luotiin osittain YK:n vammaissopimuksen takia ja sillä tavoiteltiin vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen aseman turvaamista muun mu-

assa esteettömyyden lisäämisellä ja syrjinnän torjumisella. Lisäksi ohjelmassa oli tarkoitus määritellä vammaispolitiikan sisältöjä valtakunnallisen tason lisäksi myös kunnallisella tasolla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 7; Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, 2018.) Laajasti tarkasteltuna nykyisessä suomalaisessa vammaispolitiikassa korostuvat toisaalta osallisuuteen, toisaalta oikeudellisuuteen liittyvät näkökulmat. Osallisuuteen liittyvät päämäärät ovat yhteydessä tavoitteisiin, jolla pyritään vammaisten henkilöiden täyteen osallisuuteen kansalaisina. Oikeudellisuuteen liittyvät näkökulmat ovat toisaalta kytköksissä ihmisoikeuksiin, toisaalta yleensäkin yhteiskunnan oikeudellistumiskehitykseen. (Tarvainen & Väisänen 2017, 58.)

Suomalaista vammaispolitiikkaa voidaan tarkastella myös osana kansainvälistä viitekehystä, sillä muun muassa Euroopan unionin jäsenenä Suomen vammaispolitiikka kiinnittyy eurooppalaiseen kontekstiin. Eurooppalaisia vammaispoliittisia tavoitteita on mahdollista jakaa kolmeen osa-alueeseen: sosiaaliturvaan, integraatioon työmarkkinoille ja sosiaalisiin oikeuksiin. (Tschanz & Staub 2017, 1202; Waldschmidt 2009, 9). Sosiaaliturvaan liittyvät etenkin erilaisiin etuuksiin ja toimeentuloon liittyvät kysymykset. Työelämän kehittämiseen puolestaan kuuluvat esimerkiksi työnantajan velvollisuuksiin, kuntoutukseen ja tuettuun työhön liittyvät kysymykset. Sosiaalisten oikeuksien kysymykset puolestaan liittyvät muun muassa oikeudellisiin kysymyksiin, tasa-arvon lisäämiseen ja syrjinnän vähentämiseen. (Tschanz & Staub 2017, 1202.)

Keskeisiä Euroopan unionin vammaispoliittisia tavoitteita ovat olleet 2000-luvulta alkaen yhdenvertaisten mahdollisuuksien tarjoaminen sekä sosiaalisen osallisuuden edistäminen. Lisäksi keskeisenä poliittisena tavoitteena on ollut vammaisten ihmisten aseman parantaminen työmarkkinoilla. (Waldschmidt 2009, 15, 17). Euroopan maiden välillä on toki eroja siinä, miten eri tavoitteita käytännössä toteutetaan. Tschanzin ja Staubin (2017, 1210) Euroopan maiden vammaispolitiikkaa vertailevassa tutkimuksessa Suomi lukeutuu mukaan maihin, joissa korostuvat niin sosiaaliturvaan, sosiaalisiin oikeuksiin kuin työelämään osallistumiseen liittyvät tavoitteet.

Vaikka vammaispoliittisissa tavoitteissa korostetaankin usein ihmisoikeusnäkökulmaa, taustalla vaikuttavat myös muut yhteiskunnalliset virtaukset. Esimerkiksi

vammaisten henkilöiden laitoshoidon purkamisen tavoite on kehystetty ihmisoikeuksien näkökulmasta, mutta taustalla voidaan nähdä myös uusliberalistinen politiikka, joka pyrkii muun muassa korostamaan yksilön omaa vastuuta ja vähentämään julkisen sektorin kustannuksia. (Teittinen & Kuusterä 2010, 15; Miettinen & Teittinen 2014, 66.)

Esimerkiksi Dean (2014) toteaa, että käsitys sosiaalisista oikeuksista on markkinoistumisen myötä muuttunut niin, että sosiaaliset oikeudet tarkoittavat yhä useammin mahdollisuuksia osallistua markkinoille sen sijaan, että niiden avulla mahdollistettaisiin ihmisen olemassaolo markkinoista riippumatta. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö sosiaalisia oikeuksia nähtäisi politiikassa tärkeiksi vaan sitä, että oikeudet ovat saaneet uudenlaisia sisällöllisiä merkityksiä. (Dean 2014, 18.) Vammaispoliittiset tavoitteet kietoutuvat siten yhteen laajempien hyvinvointipoliittisten ja talouspoliittisten tavoitteiden kanssa. Ehkä voisi ajatella, että yhteiskunnan markkinoistuminen on asettanut vaatimuksia sille, että sosiaalisiin oikeuksiin liittyvät tavoitteet tulee käsitteellisesti kehystää osittain uudelleen, jotta ne voidaan oikeuttaa myös uusliberalistisen politiikan kontekstissa.

Vammaispolitiikka on yhteydessä myös muihin poliittisten tavoitteiden kokonaisuuksiin. Esimerkiksi vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työmarkkinoille osallistuminen on ollut yksi viime vuosikymmenien keskeisistä sosiaalipoliittisista tavoitteista (Niemelä 2010, 68). Suomalaisia hallinnollisia tavoite- ja toimenpideohjelmiä analysoineiden Raivion ja Karjalaisen (2013, 12–13) mukaan työelämään osallistumista on pidetty jopa ensisijaisena osallisuutta ja hyvinvointia tuottavana tekijänä. Osallistavaa työllisyyspolitiikkaa tutkineet Raivio & Nykänen (2015, 120) löytävät puolestaan kaksi suurta työllisyyspoliittista linjaa: sosiaalisia ihmisoikeuksia korostavan sekä aktivoimispolitiikan ja vastikkeellistamisen linjan. He sijoittavat vammaisten ihmisten työllistymiseen liittyvän poliittisen linjan sosiaalisia ihmisoikeuksia korostavan linjan alle. Tämän linjan työllisyyspolitiikassa keskeisenä tavoitteena on etenkin osallisuuden edistäminen. Työllistymisen ongelmat nähdään yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin kytkeytyvinä, jotka voidaan ratkaista muun muassa palveluita kehittä-

mällä ja rakenteisiin vaikuttamalla. Toisena työllisyyspoliittisena linjana on ollut puolestaan työttömien aktivointiin pohjautuva linja. (Raivio & Nykänen 2015, 118–120.) Toisaalta esimerkiksi Kauppila & Lappalainen (2015, 138) löytävät vammais- ja koulutuspolitiikasta uusliberalistisia puhetapoja, joissa kansalaisuuden ihanteeksi määrittyy aktiivinen ja työssäkäyvä ihminen. Voidaankin pohtia, näkyykö vammaispolitiikassa myös yksilön vastuuta korostava ja aktivoimiseen pyrkivä sosiaalipoliittinen linja. Tärkeää on tulkintani mukaan hahmottaa, että vammaispolitiikka ei ole täysin oma osa-alueensa, vaan se on osa laajempaa yhteiskunnallista ja yhteiskuntapoliittista kontekstia.

3 VAMMAISUUDEN JA SOSIAALISEN OSALLISUUDEN TEORIAA

3.1 Vammaisuuden määrittelyt

Historiallisesti vammaisuutta on lähestytty yksilöllisenä ominaisuutena, jolloin selitystä vammaisten ihmisten kokemille vaikeuksille on haettu niin moralistisista, uskonnollisista kuin medikaalisista selitysmalleista. Modernia lääketiedettä edeltävissä moralistisissa ja uskonnollisissa käsityksissä vammaisuus nähtiin usein Jumalan langettamana kirouksena tai rangaistuksena pahoista teoista. Lääketieteeseen perustuvassa medikaalisessa mallissa vammaisuuden selitykseksi puolestaan nähtiin geneetiikka, epäonni tai yksilön epäterveelliset elämäntavat. Yksilöllisiä malleja on kritisoitu siitä, että niissä ei ole otettu huomioon vammaisiin kohdistuvaa syrjintää, vaan vammaisten aseman parantaminen on nähty toteutuvan yksilöllisen kuntoutuksen kautta. (Hammell 2011, 55–59.)

Yksilöön kiinnittyvän mallin lisäksi tarvitaan siksi myös laajempaa näkökulmaa, joka ottaa huomioon myös muita tekijöitä. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016) määrittelee vammaisen henkilön seuraavalla tavalla:

”Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.”

YK:n käyttämässä vammaisuuden määritelmässä yhdistyvät yksilön ominaisuuksiin liittyvä näkökulma sekä vuorovaikutukseen, ympäristöön ja yhteiskuntaan osallistumiseen kiinnittyvä näkökulma. YK:n vammaisten oikeuksien sopimus tunnustaa vammaisten oikeuksien olevan kytköksissä sosiaaliseen ympäristöön. Vammaisuuden haasteet nähdään tällöin sosiaalisina, systeemisinä ja yhteiskunnallisina. Sen sijaan, että vammaisia kohdeltaisiin esimerkiksi vain yhteiskunnan tarjoamien palveluiden käyttäjinä tai hyväntekeväisyyden kohteina, heitä tulee sopimuksen mukaan kohdella tasavertaisina kansalaisina. (Petman 2009, 21, 26–28.)

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa vammaisuutta ei lähestytä pelkästään yksilöön kiinnittyvänä tekijänä, vaan myös sosiaalisena ilmiönä. Vammaisuuden tuottamat haasteet eivät siten liity vain yksilöön, vaan haasteet nähdään yhteiskunnan yksilölle muodostamien rajoitteiden kautta. Näin ollen voidaan ajatella, että erilaiset yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen asettamat haasteet muodostavat rajoitteita vammaisille ihmisille. Yksilön elämää rajoittavat vamman tai rajoitteen lisäksi myös yhteiskunnan syrjivät käytännöt. Toisin sanoen yhteiskuntatieteellisesti tarkasteltuna vammaisuutta pidetään monella tapaa sosiaalisesti konstruoituna. (Vehmas 2005, 116–117; Hammell 2011, 60–61; Dean 2015, 55.)

Vammaisuuden sosiaalinen malli ei tarkoita, etteikö yksilöllisiä ongelmia, rajoitteita tai niiden ratkaisemiseksi luotuja palveluita nähtäisi tärkeinä. Sen sijaan sosiaalinen malli laajentaa vammaisuuden näkökulmaa yksilön ulkopuolelle. Jos vammaisuus käsitetään sosiaalisen mallin kautta, niin vammaisten aseman parantamisessa olennaista on ennen kaikkea muutos sosiaalisessa ympäristössä. Sosiaaliseen malliin on usein sisältynyt jako vammaan (*impairment*) ja vammaisuuteen (*disability*). Vammalla on viitattu johonkin pysyvään yksilöön vaikuttavaan tekijään, mutta vammaisuudella viitataan sosiaalisesti määrittymiin esteisiin, jotka ovat muutettavissa. (Barnes 2019, 16, 20.)

Puhtaasti sosiaalisten tekijöiden kautta vammaisuutta selittävää mallia on mahdollista myös kritisoida siitä, että se näkee vammaisuuden määrittävän liian keskeisesti yhteiskunnan asettamien esteiden ja syrjinnän kautta. Terzin (2009,91) mukaan

ongelmana tällöin on, että yksilön toimintakykyyn vaikuttavat esteet voivat jäädä sivuun. Esimerkiksi pitkäaikaisen sairauden aiheuttamat esteet voidaan nähdä johtuvan myös sairauden oireista eivät pelkästään yhteiskunnan asettamista rajoituksista. Vammaisten aseman parantamiselle ja siihen liittyville poliittisille tavoitteille sosiaalinen malli sopii, mutta vammaisuuden määritelmäksi eivät riitä pelkästään yhteiskunnalliset tekijät. (Terzi 2009, 91-92.)

Yksi keskeinen vammaisuuteen liittyvä käsite on ollut normaalius. Normaaliuden käsitykset pitävät sisällään muun muassa valtaan kytkeytyviä näkökulmia. Normaaliuden käsitteellä voidaan sulkea ihmisryhmiä sisä- tai ulkopuolelle. Myös hyvinvointivaltion rakenteiden voidaan nähdä tuottavan käsityksiä normaaliudesta. (Fahlgren, Johansson & Mulinari 2011, 7.) Tulkintani mukaan tämä voi vammaisten osallisuuden kontekstissa tarkoittaa sitä, että esimerkiksi normaaliuden käsitteet määrittävät sitä, millainen osallisuus ja osallistuminen nähdään niin sanotusti normaaliksi.

Tutkimukseni sijoittuu osaksi yhteiskuntatieteelliseen vammaistutkimusta sekä kiinnittyy vammaisten oikeuksiin ja osallisuuteen liittyvään keskusteluun. Vammaisten henkilöiden osallisuuteen liittyviä kysymyksiä ja vammaispoliittisiin ohjelmia on tarkasteltu myös opinnäytetöissä. Kuntien vammaispoliittisista ohjelmia on sosiaalityön oppiaineessa tarkasteltu myös muissa pro gradu -tutkielmissa. Esimerkiksi Pihlajamäki (2012) tutki gradussaan kuntien vammaispoliittisten ohjelmien sisältämiä hyvinvointikäsitteitä. Kuparin (2012) tutkimusaiheena olivat puolestaan vammaispoliittisten ohjelmien digitaalisiin palveluihin liittyvät diskurssit. Väitöskirjoja vammaisten osallisuudesta on kirjoittanut esimerkiksi Kivistö (2014), joka tarkasteli vammaisten osallisuutta kolmen eri osatutkimuksen kautta. Irjalan (2017) väitöskirjassa puolestaan hyödynnettiin myös osallisuuden käsitettä suomalaisia ja saksalaisia erityisopiskelijoita käsitelleessä tutkimuksessa

Tutkimuksellisesti vammaisuutta on siten mahdollista lähestyä monesta eri näkökulmasta. Tässä tutkielmassa käsitän vammaisuuden pitävän sisällään niin yksilöl-

lisen kuin sosiaaliseen ympäristöön liittyvän puolen. Sosiaalisen osallisuuden toteutumisen en näe olevan kiinni vain yksilöstä itsestään, eikä pelkästään vamma vaikeuta esimerkiksi työllistymistä. Voidaan ajatella, että muun muassa työelämän joustavuus ja asenteet vammaisia kohtaan vaikuttavat pääsyyn työmarkkinoille. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yhteiskunnallisilla toimilla, lainsäädännöllä ja poliittisilla ratkaisuilla voidaan pyrkiä edistämään vammaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua. Vammaisuuden määrittelyt liittyvät siten keskeisesti myös sosiaalisen osallisuuden teemaan, johon liittyvää teoreettista keskustelua tarkastelen seuraavaksi.

3.2 Sosiaalisen osallisuuden teoriaa

Vammaisten henkilöiden sosiaalinen osallisuus liittyy osallisuudesta käytävään teoreettiseen keskusteluun. Osallisuus on laaja käsite, jonka yksiselitteinen määrittely on hankalaa. Kivistön (2014) mukaan osallisuutta voidaan tarkastella muun muassa kansalaisuutena, inklusiona, päätöksentekoon vaikuttamisena ja syrjäytymisen vastakohtana. Eri käsitykset limittyvät toisiinsa, jolloin näkökulma osallisuuteen on usein kontekstisidonnainen. (Kivistö 2014, 42.) Tutkimuksellisesti tulkitseen tämän tarkoittavan sitä, että osallisuutta tutkittaessa näkökulma pitää valita tutkimusaiheeseen sopivasti. Tässä tutkielmassa tämä tarkoittaa, että olen valinnut sosiaaliseen osallisuuteen liittyviä käsitteellisiä näkökulmia, joita esittelen seuraavaksi.

Yksi näkökulmista osallisuuteen on sosiaalinen osallisuus tai inklusio (*social inclusion*). Sosiaalinen osallisuus määritellään usein yhteiskunnasta syrjään jäämisen (*social exclusion*) vastakohtana, jolloin osallisuus nähdään toivottavana päämääränä ja vastakohtana syrjään jäämiselle tai osattomuudelle. Inklusion nähdään toteutuvan tilanteissa, joissa yksilöllä tai ryhmällä on yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan erilaisiin tärkeisiin toimintoihin. (Rimmerman 2012, 35; Leemann & Hämmäläinen 2016, 589.) Koska usein inklusiota on käsitelty juuri syrjään jäämisen vastakohtana, on syytä tarkastella, millä osa-alueilla syrjään jääminen voi toteutua. Näitä

osa-alueita ovat esimerkiksi taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliseen ryhmään liittyvät tekijät. Taloudellinen syrjään jääminen tarkoittaa hankaluuksia toimeentulossa ja työllisyydessä. Poliittinen ulottuvuus tarkoittaa mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämään liittyvään päätöksen tekoon. Sosiaaliseen ryhmään liittyvät tekijät puolestaan kytkeytyvät yksilön erilaisuuteen suhteessa valtaryhmään. Inklusioita tukevien tai sitä estävien prosessien voidaan nähdä tapahtuvan niin kansallisella kuin paikallisellakin tasolla. Kansallisella tasolla tarkoitetaan valtioiden harjoittamaa sosiaalipolitiikkaa ja sen kykyä edistää kansalaisten oikeuksia. Paikallisella tasolla puolestaan toimivat arjen vuorovaikutukseen ja osallistumiseen liittyvät tekijät. (Rimmerman 2012, 37–38.)

Osallisuutta voidaan siten edistää niin valtakunnallisen tason sosiaalipolitiikalla kuin myös paikallisilla toimilla, esimerkiksi kuntatasolla. Sosiaalista osallisuutta voidaan tarkastella sosiaalipoliittisesta näkökulmasta tai yksilön kokemuksen kautta. Sosiaalipoliittisesta näkökulmasta sosiaalisen osallisuuden edistämällä tavoitellaan huono-osaisuuden vähentämistä ja syrjäytymisen ehkäisyä sekä mahdollisuuksien tarjoamista ihmisille. Yksilöllisenä kokemuksena sosiaalinen osallisuus puolestaan kytkeytyy yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja yksilön kykyyn luottaa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Sosiaalipolitiikassa sosiaalista osallisuutta edistämällä voidaan luoda mahdollisuuksia markkinoille, instituutioihin, palveluihin ja sosiaalisiin verkostoihin pääsulle. Hyödynnettyjen mahdollisuuksien kautta puolestaan syntyy yksilön kokemus osallisuudesta. (Leemann & Hämäläinen 2016, 591–592).

Rimmerman (2012) tuo esiin, että osallisuus voi toteutua eri laajuudessa eri osa-alueilla. Esimerkiksi vammaisilla voi olla hyvä pääsy sosiaalisiin verkostoihin hyvien läheissuhteidensa kautta, vaikka pääsy markkinoille olisi estynyt. Onkin hyvä pitää mielessä, että kukin osallisuuden muoto edustaakin vain yhtä tapaa olla osallisena yhteiskunnassa.

Närhi, Kokkonen ja Matthies (2014, 232–233) löytävät osallisuuden käsitteestä käydyistä keskustelusta kolme erisisältöistä osa-aluetta: osallisuuden (*involvement*),

osallistumisen (*participation*) ja osallistamisen. Ensinnäkin osallisuuden käsitteellä tarkoitetaan kuulumista yhteisöön ja sen eri toimintoihin. Osallisuudella voidaan tarkoittaa sekä kuulumista yhteisöön että kokemusta, joka syntyy yksilön mukana olosta yhteisön toiminnassa. Osallisuuden käsitettä voidaan käyttää myös vastakohtana syrjäytymiselle. Tässä käsite kiinnittyy myös edellä kuvattuun inclusion ja exclusion –erotteluun. Toiseksi osallisuuden käsitteellä voidaan tarkoittaa osallistumista, jolla viitataan toimintaan demokraattisessa ja kansalaisosallistumiseen liittyvässä viitekehyksessä. Osallistumisen käsitteessä keskeistä on vapaaehtoisuus ja tahto vaikuttaa tai hakea muutosta vallitseviin olosuhteisiin. Jos osallistumisella viitataan aktiiviseen ja vapaaehtoiseen toimintaan, niin kolmas osallisuuden käsitteen ulottuvuus *osallistaminen* puolestaan viittaa enemminkin näkemykseen kansalaisesta passiivisena toimijana. Aloite osallistumiseen ei tule tällöin yksilön omasta motivaatiosta toimia, vaan joltain ulkopuoliselta taholta, joka luo velvoitteen osallistumaan yhteisön toimintoihin. Osallistamisen kautta voi tosin joskus syntyä myös osallistumista tai osallisuutta. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 233.)

Osallisuuden voidaan nähdä kytkeytyvän myös keskusteluun kansalaisuudesta. Kansalaisuuden käsitettä voidaan hahmotella monella eri tavalla, mutta lyhyesti määriteltynä se voidaan liittää esimerkiksi oikeuksiin ja yhteisön jäsenyyteen (Selkälä 2013, 41–42). Matthiesin (2014, 4) mukaan kansalaisten osallistuminen on keskeinen käsite eurooppalaisessa sosiaalipolitiikassa. Osallisuus käsitetään sosiaalipalveluiden kontekstissa esimerkiksi asiakasosallisuutena sekä syrjäytymisriskissä olevien ihmisten osallistamisena. Osallisuudella voidaan pyrkiä demokraattisempaan yhteiskuntaan, mutta sillä on uusliberalistisessa poliittisessa kontekstissa myös kansalaisten hallintaan liittyviä merkityksiä. Kansalaisia osallistamalla voidaan pyrkiä myös vaikuttamaan heidän käyttäytymiseensä, jolloin aktiivinen osallistuminen nähdään hyvän kansalaisen ominaisuutena. (Matthies 2014, 9; Selkälä 2013, 67.) Vammaisten ihmisten täyden kansalaisuuden saavuttaminen on nähty haastavaksi jo yhdenvertaisten oikeuksienkin saavuttamisen näkökulmasta (Kivistö 2014, 43).

Voidaankin pohtia, miten aktiivisen kansalaisuuden ideaali voi toteutua toimintatarjoitteisten ihmisten kohdalla, esimerkiksi työelämään osallistumisen kohdalla.

Yhdenvertaisuuteen ja eriarvoisuuden vähentämiseen liittyvien osallisuuden tavoitteiden lisäksi myös kansalaisten aktiivisuuteen, hallintaan ja valtaan kytkeytyvät kriittiset puheenvuorot ovat tulkintani mukaan myös tärkeitä, kun hahmotetaan osallisuutta käsittelevää tutkimusta.

Sosiaalisen osallisuus kytkeytyy myös toimijuuden käsitteeseen. Toimijuus voidaan määritellä sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuneeksi kyvyksi toimia tiettyjen rajoitteiden ja mahdollisuuksien puitteissa. (Honkasilta, Vehkakoski ja Vehmas 2015, 676.) Toimijuus muodostuu siten vuorovaikutuksessa yksilön ja sosiaalisen ympäristön välillä. Yksilön toimintaan vaikuttavat sekä hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa ja rajoitteensa että sekä aika ja paikka, johon hän syntynyt. (Ojala, Palmu ja Saarinen 2009, 14-15.)

Siisiäinen (2014) jaottelee typologiassaan osallisuuden suhdetta toimijuuteen nelikentän avulla. Nelikentässä toimija voi olla joko aktiivisessa tai passiivisessa roolissa. Motivoivana tekijän osallisuuteen voi olla joko toimija itse tai jokin ulkopuolinen tekijä. Kun toimija on aktiivinen ja toimii oma-aloitteisesti osallisuuden tavoittelussa, voidaan puhua aidosta osallisuudesta (*genuine participation*). Tässä tapauksessa toimija itse tekee päätöksen osallistumisestaan haluamallaan sosiaalisen toiminnan osalla alueella. Motivoivana tekijänä on tällöin toimijan oma kiinnostus toimintaa kohtaan ja tietoinen valinta toiminnalleen. Kun toimija on passiivinen, voidaan puhua mukautumisesta (*adaptation*). Tässä tapauksessa toimintaa motivoi sopeutuminen ulkoisiin vaatimuksiin. Toimijaa ohjaa tällöin esimerkiksi ryhmäpaine, eikä hän välttämättä tee tietoista päätöstä osallistumisesta. Jos toimija on passiivinen ja motivaatio toimintaan tulee ulkopuolelta, voidaan puhua pakosta (*coercion*). Tässä tapauksessa toimijalla on ulkoinen pakko osallistua omasta tahdostaan huolimatta. Esimerkiksi totaalista valtaa harjoittavat instituutiot, kuten vankilat, voivat toimia pakottavasti. Jos toimija on itse aktiivinen, mutta motivaatio tulee ulkopuolelta, voidaan puhua osallistamisesta (*engagement*). Tähän luokkaan voidaan lukea tilanteet, joissa erityisesti johonkin passiiviseksi miellettyyn ryhmään kuuluvaa toimijaa pyritään aktivoimaan ulkoisesti. Monet yksilöä aktivoimaan pyrkivät sosiaalipoliittiset päämäärät kuuluvatkin osallista-

misen kategoriaan. Yksilöä ei tällöin suoraan pakoteta osallistumaan, vaan osallistuminen yritetään esittää pehmeämmin keinoin yksilön kannalta parhaaksi mahdolliseksi vaihtoehdoksi. (Siisiäinen 2014, 31–38.)

Siisiäisen typologia jäsentää tulkintani mukaan osuvasti myös poliittisia tavoitteita osallisuuden edistämisen taustalla, minkä takia sen voi tulkita sopivaksi myös kuntien vammaispoliittisia ohjelmia taustoittavaan keskusteluun. Osallisuuden viitekehys on siis laaja ja se pitää sisällään moniin eri tieteenaloihin kytkeytyviä teorioita. Keskeistä niissä on, että ne pyrkivät kuvaamaan erilaisia hyvän elämän toteutumiseen kuuluvia osa-alueita, jotka muodostavat kokonaisuuden (Isola ym. 2017, 9).

Leemannin ja Hämäläisen (2016, 592) mukaan sosiaalipoliittisilla laeilla ja säädöksillä tavoitellaan mahdollisuuksien ja voimavarojen tarjoamista, taitojen ja kykyjen edistämistä sekä ihmisarvoisen elämän ja elämänlaadun takaamista. Nämä tavoitteet toteutuvat neljällä eri osa-alueella: markkinoille pääsemisenä, instituutioihin pääsemisenä, palveluihin pääsemisenä sekä sosiaalisiin verkostoihin pääsemisenä. *Markkinoille pääsemiselle* tarkoitetaan erityisesti työmarkkinoille pääsemistä, jolloin sosiaalipoliittisilla toimilla pyritään edistämään ihmisen mahdollisuuksia työllistymiseen. Myös asuntomarkkinoille pääseminen voidaan nähdä vastaavasti markkinoille pääsemisenä. Instituutioihin pääsemisellä viitataan esimerkiksi pääsemistä vaikuttamaan päätöksentekoon sekä mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnassa keskeisten instituutioihin, kuten koulutukseen. Näitä mahdollisuuksia hyödynnetään osallistumisen kautta. *Palveluihin pääsemisellä* puolestaan viitataan laajasti mahdollisuuksiin osallistua erilaisiin yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin, kuten sosiaali- ja terveystalouteen tai kulttuuripalveluihin. *Sosiaalisiin verkostoihin* pääseminen kattaa laajasti eri sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen ympäristöt, kuten perheen, ystävät ja monet harrastukset. Eri osallisuuden osa-alueiden välillä tapahtuu myös liikkuvuutta esimerkiksi siten, että instituutioihin, kuten koulutukseen, osallistuminen koulutukseen osallistuminen avaa väyliä työ- ja asuntomarkkinoille sekä auttaa luomaan sosiaalisia verkostoja. Leemannin ja Hämäläinen tuovat myös esille, että sosiaaliseen osallisuuden kuuluu sosiaalipoliittisena tavoitteena taitojen ja kykyjen sekä mahdollisuuksien

ja voimavarojen tarjoaminen. (Leemann & Hämäläinen 2016, 591–592.) Tätä mallia hyödynnän itse aineiston analyysissa.

Sosiaalinen osallisuus ei siten ole muuttumatonta tai sidottua vain yhdelle osa-alueelle, vaan eri osa-alueet limittyvät toistensa kanssa. Ehkä voisi ajatella, että sosiaalisen osallisuuden käsitettä kuvaa tiivis yhteen kietoutuneisuus, jossa eri osa-alueet ovat erotettavissa, mutta kuitenkin monin eri tavoin kytköksissä toisiinsa. Tämä on tulkintani mukaan tärkeää muistaa, kun osallisuuden käsitettä käytetään tutkimuksessa teoreettisena työkaluna.

Sosiaalisen osallisuuden voidaan käsittää toteutuvan sosiaalisten suhteiden kautta. Osallisuuden eri alueilla korostuvat erityyppiset sosiaaliset suhteet. Esimerkiksi markkinoilla tai instituutioissa sosiaaliset suhteet saavat erilaisia muotoja kuin henkilökohtaisissa sosiaalisissa verkostoissa. Ihmiset eroavat toisistaan toimintakyvyltään ja käytettävissä olevilta resursseiltaan, mikä puolestaan vaikuttaa sosiaalisen osallisuuden mahdollisuuksiin (Reimer 2004, 78). Reimer (2004) jakaa sosiaaliset suhteet neljään erilaiseen tapaan, joilla sosiaaliset suhteet toteutuvat. Ensinnäkin sosiaaliset suhteet toteutuvat markkinasuhteina, jotka perustuvat tavaroiden ja palveluiden vaihtoon. Markkinasuhteet vaativat muun muassa vaihtoon tarvittavia resursseja, halua vaihtoon sekä luottamusta vaihdon sujuvuuteen. Mitä enemmän vaihtoon käytettäviä resursseja on, sitä paremmin ihminen pystyy osallistumaan markkinasuhteisiin. (Reimer 2004, 79.) Käytännössä tämä voi tarkoittaa muun muassa varallisuutta tai henkilökohtaisia taitoja ja kykyjä, joita voi hyödyntää esimerkiksi työmarkkinoilla.

Toinen suhteiden kokonaisuus muodostuu byrokraattisista suhteista. Byrokraattisia suhteita ovat tyypilliset erilaiset julkisissa ja yksityisissä organisaatioissa olevat suhteet, jotka ovat luonteeltaan legaalirationaalisia. Byrokraattiset suhteet ovat usein jäykkiä, muodollisia ja hitaasti muuttuvia. Tämänkaltaisissa suhteissa toimiminen vaatii ihmiseltä kykyä ymmärtää, miten muodollisissa rooleissa toimitaan. (Reimer 2004, 79-80.) Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi valmiuksia, joiden avulla ihminen pystyy vaikkapa hoitamaan omia asioitaan eri organisaatioiden tai viranomaisten kanssa.

Kolmas suhteiden tyyppi ovat Reimerin (2004, 80) mukaan assosiatiiiviset suhteet, joilla hän viittaa suhteisiin, jotka suuntautuvat yhteisen päämäärän tavoitteluun. Assosiatiiiviset suhteet toteutuvat ryhmissä, joiden toiminnan päämääränä on esimerkiksi jonkin ongelman ratkaisu. Tämänkaltaisiin suhteisiin pääsyä estävät esimerkiksi tiedon puute yhteisistä päämääristä, tavoiteltavien päämäärien erilaisuus tai puuttuvat kyvyt suhteisiin osallistumiseen. Yhteisölliset suhteet muodostavat puolestaan neljän sosiaalisten suhteiden tyyppin. Nämä suhteet perustuvat jaettuun identiteettiin, joka voi pohjautua muun muassa etnisyyteen, asuinpaikkaan tai sukulaisuuteen. Yhteisöllisissä suhteissa korostuvat pitkäaikainen keskinäinen kontakti, läheisyys ja lojaalius. Tämänkaltaiset suhteet kärsivät muun muassa luottamuksen rapautumisesta, yhteydenpidon puutteesta ja ryhmän identiteettiin liittyvistä haasteista. (Reimer 2004, 81.)

Vammaisten sosiaalisen osallisuuden toteutuminen kytkeytyy myös osaksi ihmisoikeusnäkökulmaa. Jones (2011, 57) toteaa osallisuuden tarkoittavan periaatetta, jonka mukaan kaikilla on oikeus osallistua yhteiskuntaan. Vammaisilla ihmisillä tulisi olla samat oikeudet ja mahdollisuudet olla osallinen ja osallistua kaikkiin yhteiskunnan toimintoihin. Osallisuus voidaan käsittää yksilön oikeuden lisäksi myös yhteiskunnan vastuuna siitä, että osallisuuden estäviä tekijöitä poistetaan. Pelkästään vammaiseen henkilöön yksilönä keskittyvät toimenpiteet, kuten kuntouttaminen eivät yksistään riitä. Osallisuuden aidon toteutumisen kannalta tarvitaan myös aktiivista työskentelyä esimerkiksi esteiden poistamiseen pyrkivän politiikan kautta. (Jones 2011, 57-58.)

Jones (2011, 58) erottaa kolme tekijää, joiden pitää toteutua, jotta vammaisten ihmisten sosiaalinen osallisuus mahdollistuu. Ensinnäkin osallisuus vaatii syrjimättömyyttä ja tasa-arvoisuutta. Osallisuus ei voi toteutua ilman, että vammaisten kokemaa syrjintää ja ennakkoluuloja pyritään poistamaan. Toiseksi osallisuuden toteutuminen vaatii esteettömyyttä elämän eri osa-alueilla, kuten koulutuksessa, työelämässä tai elinympäristössä. Osallisuus voi toteutua vain, jos esteet osallistumiselle poistuvat. Esteiden poistaminen ei kuitenkaan itsestään vielä riitä, vaan tarvitaan myös mukau-

tuksia elinympäristöön. Mukautukset voivat toteutua niin makrotasolla, kuten esimerkiksi mukautettuna opetussuunnitelmana koulutuksessa kuin mikrotasollakin, kuten vaikkapa arkielämää helpottavina teknisinä apuvälineinä. (Jones 2011, 58-60.)

Tutkimuksessani sosiaalisen osallisuuden käsite ja sen ympärillä käytävä teoreettinen keskustelu toimivat apuvälineinä aineiston jäsentelyssä ja varsinaisessa analyysissä. Lisäksi osallisuuden käsitteeseen liittyvä tutkimus muodostaa laajan teoreettisen viitekehyksen, johon tutkimukseni sijoittuu. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen toteutuksen aineiston, metodin ja analyysin etenemisen osalta.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rajaukset

Tässä tutkielmassa tutkin kuntien vammaispoliittisten ohjelmien sisältämiä sosiaalisen osallisuuden tavoitteita. Tarkastelussa kytken tavoitteet osaksi laajempaa yhteiskunnallista ja sosiaalisen osallisuuden kontekstia. Teoreettisena kiinnostuksen kohteena on, miten tavoitteet suhteutuvat sosiaalisesta osallisuudesta käytävään teoreettiseen keskusteluun.

Tutkimuskysymykseni voi tiivistää seuraavasti: *Millaisia sosiaaliseen osallisuuden liittyviä tavoitteita kuntien vammaispoliittiset ohjelmat sisältävät?* Tutkimuskysymykseen etsin vastausta analysoimalla keskisuurten ja suurten suomalaisten kuntien vammaispoliittisia ohjelmia. Tutkimukseni on kvalitatiivinen ja metodina hyödynnän teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä.

Tärkeää on todeta vielä tutkimukseni rajaukset. Tutkimukseni perustuu vammaispoliittisten ohjelmien sosiaalisen osallisuuden tavoitteiden analyysiin. Arvioisin, että tutkimukseni tulokset heijastavat sitä, minkälaista kuvaa sosiaalisen osallisuudesta rakennetaan tavoitteiden kautta. Toisin sanoen tutkimukseni tuottaa tuloksen todellisuuskuvasta, ei niinkään siitä, millaista kuntien vammaispolitiikka tosiasiallisesti on. Tutkimukseni perusteella ei voida ottaa kantaa myöskään esimerkiksi vammaisten ihmisten kokemukseen sosiaalisen osallisuuden toteutumisen kokemuksista.

Tutkimukseni olen myös rajannut koskemaan vain keskisuuria ja suuria kuntia. Lisäksi olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle lapsia ja iäkkäimpiä ihmisiä koskevat tavoitteet, eli tavoitteet koskevat vain työikäistä väestöä.

4.2 Aineistona kuntien vammaispoliittiset ohjelmat

Tutkimukseni aineistona toimivat suomalaisten kuntien vammaispoliittiset ohjelmat, jotka on laadittu vuoden 2009 jälkeen vuoteen 2017 asti. Toisin sanoen tarkastelen vajaan kymmenen vuoden aikana laadittuja vammaispoliittisia ohjelmia. Vammaispoliittisia ohjelmia analysoimalla uskon saavani vastauksia sosiaaliseen osallisuuteen liittyviin kysymyksiin kuntatasolla. Ajanjakson olen valinnut ensinnäkin siksi, että aineistoni olisi suhteellisen tuoretta. Toiseksi vuonna 2010 alkoi kansallinen vammaispoliittinen ohjelma, jonka tavoitteina olivat vuonna 2016 Suomessa voimaan tulleen YK:n yleissopimuksen kansallisen toimeenpanon valmistelu ja alueellisen vammaispolitiikan kehittäminen (THL 2016). Ohjelma ulottui vuoteen 2015 asti, mutta vammaispolitiikan kehittäminen on jatkunut kunnissa toki tämän jälkeenkin. Koska aineistoni sisältää vammaispoliittisia ohjelmia viimeisen kymmenen vuoden ajalta, voi niiden kautta hahmottaa sosiaalisen osallisuuden tavoitteita viimeisen vuosikymmenen ajalta.

Aineistoon olen valikoinut yli 50 000 asukkaan kuntien vammaispoliittiset ohjelmat, jotka olen kerännyt kuntien internetsivuilta. Kunnat olen asettanut väkiluvun mukaan järjestykseen hyödyntäen viimeisimpiä Tilastokeskuksen julkaisemia asukaslukutilastoja. Yli 50 000 asukkaan kuntia Suomessa on tarkasteluhetkellä 21 kappaletta. (Tilastokeskus 2019). Tarkastelusta jätin pois kunnat, joiden vammaispoliittisia ohjelmia en löytänyt internetistä. Lisäksi aineiston ulkopuolelle jätin kunnat, joiden vammaispoliittiset ohjelmat olivat yli kymmenen vuotta vanhoja, eli tehty ennen vuotta 2009. Tällä tavalla rajaten, sisällytin aineistooni yhteensä 16 vammaispoliittista ohjel-

maa, jotka löytyvät liitteestä. Näin rajattuna aineisto on tulkintani mukaan laajuudeltaan riittävän suuri, eikä pienempien kuntien mukaan ottaminen olisi mukaan tuonut enää sisällöllistä syvyyttä analyysiin. Rajauksen myötä tutkimuksessani on mukana tarpeeksi erilaisia kuntia esimerkiksi maantieteelliseltä sijainniltaan, jotta voin muodostaa mahdollisimman monipuolisen kokonaiskäsityksen vammaisten sosiaaliseen osallisuuteen liittyvistä tavoitteista Suomen keskisuurissa ja suurissa kunnissa. Pienten kuntien jäädessä analyysin ulkopuolelle, tutkimuksen tulokset voidaan katsoa rajautuvan nimenomaan yli 50 000 asukkaan kuntiin.

Kuntien vammaispoliittiset ohjelmat eroavat toisistaan muun muassa tyyliltään ja laajuudeltaan. Esimerkiksi Lahden vammaispoliittinen ohjelma on laadittu internetsivulle hyvin tiiviissä muodossa, kun taas osa ohjelmista ovat laajoja ja sisältävät kuvia sekä taulukoita. Esimerkiksi Jyväskylän vammaispoliittisessa ohjelmassa on jopa 58 sivua taulukoineen ja liitteineen. Sivuja aineistooni kuuluvissa vammaispoliittisissa ohjelmissa on yhteensä 411, jolloin keskiarvopituus ohjelmilla on noin 26. Esimerkiksi Tampereen vammaispoliittinen ohjelma vastaa keskiarvoa 26 sivulla. Sivumäärät vaihtelevat 3–58 sivun välillä. Osa ohjelmista noudattaa muodoltaan ja sisällöltään Suomen vammaispoliittista ohjelmaa 2010–2015, kun taas osa on laadittu vapaammin. Valtakunnallisen vammaisneuvoston sivulta löytyy myös kunnille suunnattu YK:n yleissopimusta noudattava malli vammaispoliittisten ohjelmien laatimista varten (Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE 2020). Osassa ohjelmia on hyödynnetty lähteitä ja viitattu muun muassa YK:n yleissopimukseen. Osa puolestaan on muotoiltu vapaammin. Iältään vanhin aineistoon valikoitu vammaispoliittinen ohjelma on vuodelta 2009. Uusin vammaispoliittinen ohjelma on vuodelta 2017.

4.3 Menetelmänä sisällönanalyysi

Tutkielmani sijoittuu laadullisen tutkimuksen piiriin. Laadullisen tutkimuksen tutkimuskenttä on hyvin kirjava ja sen alla tehdään paljon tutkimusta useista eri teoreettisista ja metodologisista lähtökohdista käsin. (Patton 2018, 132–133). Tässä tutkielmassa hyödynnän laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmistä sisällönanalyysia. Tutkimuskysymykseeni etsin vastauksia tekstimuodossa olevista valmiista asiakirjoista, minkä takia kvalitatiivinen tutkimus ja sisällönanalyysi sopivat tutkimukseni menetelmäksi. Tekstiaineistoja lähestyttäessä on usein perusteltua turvautua sisällönanalyysiin, joka on lähestymistapana suhteellisen vapaa teoreettisista viitekehityksistä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida monipuolisia tekstiaineistoja aina haastatteluista valmiisiin asiakirja-aineistoihin ja etsiä niistä esimerkiksi merkityksiä tai sisällöllisiä yhteneväisyyksiä. (Eskola & Suoranta 1998, 13; Patton 2002, 453.)

Sisällönanalyysillä voidaan tarkoittaa sekä yksittäistä metodologiaa että laajempaa analyttistä viitekehystä. Menetelmän väljyys mahdollistaa sen, että sitä voi hyödyntää hyvin erilaisissa tutkimuksissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 77.) Koska sisällönanalyysia voidaan hyödyntää väljästikin, ei sen toteuttamiseksi ole yhtä oikeaa ohjetta. On kuitenkin mahdollista esittää yleisiä määritelmiä sille, miten analyysi kannattaa rakentaa. Yksi keino on edetä analyysissä vaiheittain niin, että siitä ensiksi koodataan aineistosta esiin mielenkiintoiset ja tutkimuskysymyksen kannalta relevantit asiat. Sen jälkeen aineistoa voi luokitella, teemoitella ja tyyppitellä, minkä jälkeen voi alkaa kirjoittaa raporttia tuloksista. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78–79.) Tutkielmassani käytän sisällönanalyysia aineiston teemoittelussa ja luokitellussa. Lisäksi nostan tekstiini aineistosta lainauksia tyyppiesimerkeiksi. Tarkoitukseni on hyödyntää tutkimuksessa sisällönanalyysia tarkoituksenmukaisesti soveltaen niin, että pyrin tunnistamaan laajasta tekstiaineistosta keskeisiä teemoja ja yhteneväisyyksiä.

Sisällönanalyysia voi jaotella metodina myös sen mukaan, miten siinä suhtaututaan teoriaan. Analyysitavat voidaan jakaa aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja

teoriaohjaavaan analyysiin. Aineistolähtöisessä analyysissä aineistoa pyritään lähestymään ilman ohjaavia ennakko-oletuksia tai teoreettista viitekehystä. Tämä on kuitenkin käytännössä miltei mahdotonta, sillä tutkijalla on tyypillisesti aina ennakko-oletuksia aineistonsa analyysissä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80–81.) Teorialähtöisessä analyysissä puolestaan teoria ohjaa koko tutkimusprosessia. Aineiston analyysia tehdään teoriasta käsin ja sen päätteeksi palataan takaisin teoriaan. Tämän tyyppisellä analyysitavalla voidaan esimerkiksi testata hypoteeseja tai kehittää teoriaa eteenpäin. Näiden kahden välimuoto on teoriaohjaava analyysitapa, jossa teoria ohjaa aineiston analyysia, mutta ei rajoita sitä. Näin aineisto voidaan kerätä vapaammin kuin teorialähtöisessä tutkimuksessa ja analyysia voidaan tehdä myös aineiston ehdoilla. Teoriaohjaavassa analyysissä palataan kuitenkin viimeistään raportointivaiheessa teoreettisen viitekehysten muodostamiin lähtökohtiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 81.)

Näistä kolmesta analyysitavasta tutkimukseni on lähimpänä teoriaohjaavaa analyysiä. Tutkimukseni kysymyksenasettelu nousee vammaisten osallisuutta koskevasta teoreettisesta keskustelusta. Tutkimuskysymykseni ohjaavat tutkielmaa enemmän teoria- kuin aineistolähtöiseen suuntaan. Aineiston teemoittelussa ja analyysissä olen hyödyntänyt sosiaalisen osallisuuden teoreettista käsitettä. Tämän takia sijoittaisin tavan, jolla hyödynnän sisällönanalyysiä, lähemmäksi teoria- kuin aineistolähtöistä lähestymistapaa. Teoreettisena viitekehystenä toimii sosiaalisen osallisuuden käsitteeseen liittyvä keskustelu. Seuraavaksi käyn tiiviisti läpi sen, millä tavoin analyysi käytännössä toteutetaan.

4.4 Analyysin eteneminen

Tutkimuskysymykseeni etsin vastausta analysoimalla kuntien vammaispoliittisia ohjelmia. Analyysissä olen edennyt niin, että ensiksi kävin läpi kaikki tutkimukseen valikoidut vammaispoliittiset ohjelmat. Etsin ohjelmista tulkintani mukaan sosiaaliseen

osallisuuteen kiinnittyviä tavoitteita. Tässä vaiheessa hyödynsin jo Leemannin ja Hämäläisen (2016) osallisuuden käsitteellistä mallia siinä, että tulkitsin sosiaalisen osallisuuden tavoitteiksi tavoitteet, jotka sisälsivät ajatuksen pääsystä erilaisiin yhteiskunnan toimintoihin. Erottelin aineistosta nämä tavoitteet, minkä jälkeen aloin teemoitella tavoitteita käyttäen työkaluna Leemannin ja Hämäläisen (2016) osallisuuden mallia. Etsin aineistosta toisin sanoen tavoitteita, jotka liittyivät pääsyyn markkinoille, instituutioihin, palveluihin sekä sosiaalisiin verkostoihin. Samaan aikaan pohdin, löytyykö aineistosta myös teemoja, jotka eivät ole sisältyneet käsitteelliseen malliin.

Kun olin paikallistanut aineistosta sosiaalisen osallisuuden käsitteeseen liittyvät pääteemat, aloin seuraavaksi käydä systemaattisesti läpi teemoja ja etsin niistä pääluokkia. Tätä varten loin Excel-tiedoston, jota hyödynsin aineiston luokittelussa. Kokosin taulukkoon teemat ja niiden alle aloin koota luokkia. Esimerkiksi instituutioihin pääsyn teeman alle oli luokiteltavissa pääsy koulutukseen sekä poliittiseen päätöksentekoon. Paikallistettuani tavoitteiden pääluokat, aloin tarkastella lähemmin niiden alle sijoittamiani tavoitteita ja jäsensin niiden keskinäistä yhtäläisyyttä. Pääluokkien alle sijoitinkin alaluokkia, jotka muodostuivat keskenään yhtenäisistä tavoitteista. Teemojen pohjalta nostin tekstiin esiin aineistositaatteja, jotka tulkintani mukaan havainnollistavat teemoja ja ilmentävät jotakin tyypillistä teemaan liittyvää. Aineistosta löydetyt teemat ja luokat kokosin lopuksi taulukkoon. Tällä tavoin pyrin havainnollistamaan analyysin kautta muodostetun temaattisen kokonaisuuden.

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkielmassa noudatan hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Hyvän tieteellisen käytännön periaatteisiin kuuluvat muun muassa rehellisyys, tutkimuksen toteuttaminen asianmukaisella tavalla ja muiden tutkijoiden työn tunnustaminen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6).

Aineiston olen hankkinut internetistä ja aineiston muodostavat kuntien vammaispoliittiset ohjelmat, jotka ovat julkisia asiakirjoja. Koska käyttämäni aineisto on julkista, ei sitä varten tarvitse hankkia erillistä tutkimuslupaa (Kuula 2015, 118). Viitataan kuitenkin aineistosta esiin nostamiini esimerkkeihin samalla tavalla kuin myös muihin muiden tuottamiin teksteihin. Olen kertonut avoimesti siitä, mitä asiakirjoja käytän tutkimukseni aineistona, jotta aineistoon tutustumaan halukas henkilö pystyy myös lukemaan käyttämäni tekstit ja tekemään oman arvionsa tekemieni tulkintojen laadusta. Lisäksi olen pyrkinyt kuvaamaan työskentelyprosessini avoimesti niin, että sen laatua ja luotettavuutta pystytään arvioimaan.

Tulkitsen eettisesti tärkeäksi myös pohtia käsitteitä, joita tässä gradussa käytän. Tärkeää tämä on sen takia, koska tutkimukseni sisältää käsitteistöä, jotka koskevat vammaisia ihmisiä. Koska vammaiset ihmiset kohtaavat syrjintää ja ennakkoluuloja, koen tärkeäksi, että käytän vammaisiin ihmisiin liittyviä käsitteitä sensitiivisesti. Jaan tässä mielessä sosiaalisen konstruktionismin käsityksen siitä, että todellisuus muokkautuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Ajattelen, että käyttämämme käsitteet vaikuttavat siihen, miten sosiaalinen todellisuus rakentuu. Jokaisessa tutkimuksessa voidaan ajatella kuuluvan myös tutkijan oman äänen. Tunnistan tutkimusta tehdessäni sen, että teen tutkimusta ihmisryhmästä, johon en itse kuulu, minkä takia pyrin kielenkäytössä sensitiivisyyteen.

5 SOSIAALISEN OSALLISUUDEN TAVOITTEET KUNTIEN VAMMAISPOLIITTISISSA OHJELMISSA

Kuntien vammaispoliittisista ohjelmista oli löydettävissä sosiaalisen osallisuuden tavoitteita, jotka liittyivät pääsyyn markkinoille, instituutioon, palveluihin sekä sosiaalisiin suhteisiin. *Työllisyyden ja asumisen* teemoittelin markkinoille pääsemisen alle. Vammaisten henkilöiden kohdalla asumisen olisi voinut kuitenkin luokitella myös palveluihin pääsemisen alle. Mahdollista olisi toisaalta erottaa toisistaan itsenäinen asuminen ja laitosmuotoinen asuminen. *Instituutioon pääsemisen* alle luokittelin koulutusta ja päätöksentekoon osallistumista käsittelevät osa-alueet. Koulutuksesta otin mukaan ammatilliseen koulutukseen ja korkea-asteen koulutukseen liittyvät alueet. Perusteluna tälle rajaukselle on, että ammatillinen koulutus ja korkea-asteen koulutus voivat koskea myös aikuisväestöä. Keskitynkin analyysissäni yli 18-vuotiaisiin aikuisiin, jolloin tarkastelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi peruskoulutus ja päivähoito. Päätöksentekoon osallistumisen alle luokittelin vaikuttamisen ja osallistumisen päätöksentekoon.

Palveluihin pääsemiseen luokittelin mukaan sosiaali- ja terveyspalvelut sekä kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut. *Sosiaalisiin suhteisiin pääsemisen* alle luokittelin tavoitteet ja toimenpiteet, jotka liittyivät esimerkiksi yhdenvertaisen perhe-elämän tukemiseen. Esteettömyys on vammaisten sosiaalisen osallisuuden tematiikan kannalta kokonaisuudessaan läpäisevä ja sosiaalisen osallisuuden mahdollistaja, joten olen käsitellyt esteettömyyden teemaa osana kutakin teemaa. Esteettömyyteen liittyvissä tavoitteissa nousivat esiin ympäristöön, liikkumiseen, asenteisiin ja tiedonvälitykseen kiinnittyvät

tavoitteet. Koska esteettömyys näyttäytyy aineistossa muut teemat läpäisevänä, olen integroinut sen käsittelyn osaksi muiden teemojen analyysia.

5.1 Pääsy markkinoille

Leemannin ja Hämäläisen (2016) sosiaalisen osallisuuden käsitteellisessä mallissa sosiaalinen osallisuus toteutuu ensinnäkin markkinoille pääsemisenä, jonka keskeinen osa-alue on puolestaan työllisyys. Ottaen huomioon, että työllisyyden edistäminen on yksi keskeinen sosiaalipoliittinen tavoite, oli odotettavissa, että myös kuntien vammaispoliittisista ohjelmista oli löydettävissä työllisyyden teeman alle lukeutuvia tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia. Tavoitteet olivat jaettavissa puolestaan neljään eri luokkaan: työllistymisen edistämiseen ja tukemiseen, kunnan toimimiseen esimerkkinä työllistämisessä, työllisyyspalveluihin, tiedottamiseen ja informaation lisäämiseen sekä yhteistyöhön eri toimijoiden kanssa.

Ensimmäiseen luokkaan, jonka nimesin *vammaisten työllistymisen edistämiseksi*, luokittelin yleisen tason työllisyyden edistämiseen liittyvät tavoitteet:

"Kaupunki edistää osatyökykyisten työllistämistä." (Kotka)

"Vammaiset ovat niin halutessaan mukana työelämässä heille sopivassa työssä." (Porvoo)

"Työllistymisen avulla vaikutetaan vammaisen henkilön elintasoon ja vahvistetaan yhteiskunnallista osallisuutta. Vammaisella henkilöllä on mahdollisuus tehdä työtä." (Rovaniemi)

Yllä olevissa esimerkeissä ei korostu niinkään vammaisten henkilöiden aktivoiminen tai osallistaminen työmarkkinoille, vaan ennemminkin mahdollisuuksien luominen työllistymiseen. Esimerkiksi Porvoon vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan, että vammaiset voisivat halutessaan osallistua työmarkkinoille, jolloin osallistuminen olisi lähtöisin vammaisten ihmisten omasta tahdosta, eikä ulkopuoliselta ta-

holta. Rovaniemen tavoitteissa puolestaan yhdistetään työn tekeminen yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja nostetaan esiin vammaisten henkilöiden mahdollisuus tehdä työtä.

Julkisen sektorin velvollisuudesta työllisyyden edistämiseen on säädetty perustuslain (PeL, 731/1999) 18 §:ssa. Yleisiä työllisyyden edistämisen tavoitteita on löydettävissä myös kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa. Näille tavoitteille on tulkintani mukaan yhteistä se, että ne asettavat yleisellä tasolla työelämäosallisuuden tavoitteita ja antavat perusteluita sille, miksi työelämään osallistumisen edistäminen on tavoittelemisen arvoista. Esimerkiksi toimeentuloon ja osallisuuteen liittyvät perustelut ovat näissä tavoitteissa keskeisiä. Kuntien tehtäväksi on osaltaan määritetty työllisyyden edistäminen ja mahdollisuuksien luominen osallisuudelle työelämään. Tavoitteet määrittelin yleisiksi, koska ne eivät ole sisällöltään kovin konkreettisia, vaan toimivat laveina osallisuutta edistävinä linjoina.

Siisiäisen (2014, 31–38) typologiaa mukailien vammaisten työelämään osallistumisen tavoite näyttäytyy silloin enemmän aidon osallisuuden viitekehyksessä kuin vaikkapa osallistamisen kautta. Tämä vastaa tulkintani mukaan Raivion ja Nykäsen (2015) havaintoa siitä, että vammaisten ihmisten työelämäosallisuutta koskevissa poliittisissa linjoissa korostuvat ensisijaisesti sosiaaliset oikeudet, eivät niinkään velvoittavat ja aktivoimaan pyrkivät päämäärät. (Raivio & Nykänen 2015, 65–70). Toisaalta voidaan pohtia, onko taustalla silti myös aktivointiin pyrkiviä poliittisia päämääriä. Esimerkiksi Kauppila ja Lappalainen (2015) tuovat esiin, että vammaispolitiikassa on havaittavissa myös työelämäkansalaisuuden keskeisyyttä korostava linjaus. (Kauppila & Lappalainen 2015, 129–140). Mielestäni on perusteltua pohtia, onko mahdollisuuksien luominen työllistymiselle kuitenkin pohjimmiltaan osallistamiseen pyrkivää. Toisaalta yllä olevissa aineistoesimerkeissä esimerkiksi Porvoon vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan, että vammaiset voisivat halutessaan osallistua työmarkkinoille, jolloin osallistuminen olisi lähtöisin vammaisten ihmisten omasta tahdosta.

Aineistossa mainitut työllisyyden edistämisen yleisen tason tavoitteet vastaavat myös Suomen vammaispoliittista ohjelmaa 2010–2015. Yksi vaihtoehto onkin, että kuntien ohjelmiin on kopioitu kansallisia tavoitteita. Ohjelmassa todetaan, että tavoitteena on vammaisten henkilöiden työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Perusteluna tavoitteelle esitetään muun muassa työn keskeinen merkitys hyvinvoinnille ja taloudelliselle itsenäisyydelle. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010, 90.) Voisi todeta, että kunnallinen ja valtakunnallinen linja ovat yhteneväisiä siinä, että osatyökykyisten työllistymisen edistämisen tärkeyttä korostetaan.

Seuraavan luokan muodostavat tavoitteet, joissa *kunta toimii esimerkkinä* vammaisia ihmisiä työllistäessään.

"Kaupunki työllistää vammaisia henkilöitä. Kaupunki pyrkii työllistämään vammaisia ja osatyökykyisiä vakituisesti. Kaupunki varaa osan työllistämismäärärahoista vammaisten tukityöllistämiseen." (Lahti)

Kuten yllä olevasta esimerkistä huomataan, vammaispoliittisissa ohjelmissa nostetaan esiin tavoite siitä, että kunta sekä työllistää vammaisia henkilöitä että toimii esimerkkinä muille työnantajille vammaisten henkilöiden työllistämisessä. Tarjoamalla työmahdollisuuksia vammaisille henkilöille, kunnat voivat täten konkreettisesti pyrkiä edistämään vammaisten henkilöiden pääsyä työmarkkinoille. Tavoite vammaisten työllistämisestä julkiselle sektorille on kirjattu myös YK:n yleissopimuksen (27/2016) artiklaan 27.

Voidaan myös pohtia, toimiiko kuntien oma työllistämistoiminta myös työllisyyttä edistävästi yksityisellä sektorille. Vesalan, Klemin ja Ahlsténin (2015) kehitysvammaisten työllisyyttä koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että kehitysvammaisten palkkatyöpaikoista 70 % sijoittui yksityiselle sektorille. Julkisen sektorin palkkatyöpaikkoja oli vain 14 %. Julkisen sektorin työpaikat olivat useimmiten avotoimintatyöpaikkoja. (Vesala, Klem ja Ahlsten 2015, 37.) Ainakin kehitysvammaisten kohdalla yksityinen sektori vaikuttaisi itse asiassa työllistävän jo nyt enemmän palkkatyöhön

kuin julkinen sektori. Toki kyseessä on vain yksi tutkimus, joka koskee vain kehitysvammaisia ihmisiä. On kuitenkin kiinnostava huomioda, miten julkinen sektori ainakin tämän tutkimuksen perusteella keskittyy palkkatyön tarjoamisen sijaan muihin työllistämisen muotoihin.

Työllisyyspolitiikassa kuntien ja valtion välinen työnjako ei ole täysin selvärajainen, vaan sekä kunta että valtio voivat toteuttaa käytännön työllisyyspolitiikka. Laajana kehityskulkuna on ollut, että työllisyyspolitiikka on yhdistynyt yhä enemmän sosiaalipolitiikkaan ja kunnat ovat ottaneet myös kasvavasti vastuuta työllisyydestä. (Niemi 2018, 289–291.) Kuntaliiton (2019) toteuttaman kyselyn ja sen perusteella laaditun raportin mukaan työllisyydenhoito nähdään kunnissa tärkeänä tehtävänä, sillä kunnilla on paikallisella tasolla keskeinen alueen elinvoimaa ja hyvinvointia korostava tehtävä. Myös työttömyyden aiheuttamat kustannukset kunnille nähtiin raportin mukaan perusteluna sille, että työllisyydenhoito on tärkeää. (Kuntaliitto 2019, 10.) Työllisyyttä tukevien tavoitteiden voidaan tulkintani mukaan nähdä olevan vammaispolitiikan lisäksi osa kuntien harjoittamaa työllisyyspolitiikkaa. Työn haussa tukemisen kautta pyritään edesauttamaan vammaisten henkilöiden työllistymistä vapaille työmarkkinoille. Kunnat voivat yrittää edistää vammaisten henkilöiden osallisuutta työmarkkinoilla myös tarjoamalla *työllisyyspalveluita ja tukemalla työllistymistä*. Luokittelin tähän luokkaan kaikki palveluihin, päivätoimintaan ja työllistymisen tukemiseen liittyvät tavoitteet. Koska tähän luokkaan sisältyvät kunnan tarjoamat palvelut työllisyyden edistämiseksi, niin näen teeman limittyvän tässä yhteen palveluihin pääsemisen teeman kanssa.

”Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistymiseksi tulee muiden toimenpiteiden lisäksi kehittää myös tuettua työllistämistä. Heille tulee tarjota tukea työpaikan hankkimisessa, työn oppimisessa ja työsuhteen ylläpitämisessä.” (Kouvola)

”Vammaisten ihmisten työllistymistä voidaan parantaa perustamalla työmarkkinoiden ulkopuolelle jääville. ”Elämönhallintakeskus”, jossa työskentelee työn etsijöitä ja työvalmentajia, laajentamalla kehitysvammaisten ja vaikeavammaisten päivätoimintaa.” (Jyväskylä)

Kouvolan vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan, että tuettua työllistämistä pitää kehittää sekä tarjota tukea työn hakemisessa. Jyväskylän vammaispoliittisessa ohjelmassa puolestaan ehdotetaan elämänhallintakeskuksen perustamista, jossa työskentelisi työn etsijöitä ja työvalmentajia. Tavoitteessa yhdistetään kiinnostavalla tavalla elämänhallinta ja työssäkäynti. Tämä kuvastaa ehkä sitä, että työssä käymistä pidetään usein merkinä elämänhallinnasta. Lisäksi tavoitteena voi olla järjestää vammaisille henkilöille vain päiviin toimintaa ilman tavoitetta työllistämisestä.

”Jokaiselle henkilölle pyritään löytämään sopiva työ- tai päivätoimintapaikka ja mahdollistetaan asiakkaan oman urapolun toteutuminen.” (Helsinki)

Helsingin vammaispoliittisessa ohjelmassa tavoitteena on löytää jokaiselle sopiva työ- tai päivätoimintapaikka. Sisällytin työmarkkinoille pääsemisen luokkaan mukaan myös päivätoimintaan liittyvät tavoitteet. Yhtenä mahdollisuutena olisi ollut sijoittaa tämä luokka osaksi palveluihin pääsemisen teemaa. Päädyin kuitenkin sijoittamaan tavoitteen osaksi markkinoille pääsemisen tavoitetta. Tätä voidaan perustella siten, että päivä- ja työtoiminta rinnastetaan toisiinsa. Toisaalta vammaispalvelulain mukaiseen päivätoimintaan osallistuu myös vaikeavammaisia ihmisiä, jolloin päivätoiminnalla ei tavoitella työllistymistä vaan osallisuutta ja arkielämän taitojen vahvistamista (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2023). Lainsäädännöllisesti kuntien järjestämä päivätoiminta perustuu vammaispalvelulain (VPL, 380/1987) 8 b §:n, jonka mukaan kunnan on järjestettävä päivätoimintaa, jos henkilö sitä tarvitsee vammansa tai sairautensa takia. Päivätoimintaa voidaan toteuttaa myös sosiaalihuoltolain (SHL, 1301/2014) 17 §:n mukaisena sosiaalisena kuntoutuksena. Päivätoiminnalla voidaan nähdä siten myös kuntoutumista tukevia tavoitteita ehkä enemmänkin kuin työllisyyteen tähtäviä tavoitteita.

Viimeisen työelämäosallisuuden alle lukemani luokan muodostavat tavoitteet, joissa pyrkimyksenä ovat *yhteistyö, tiedottaminen ja informaation lisääminen*. Yhdistin nämä tavoitteet yhden luokan alle, sillä tiedottamisessa ja informaation lisäämisessä

oli mukana myös yhteistyön elementti erityisesti työnantajien ja työvoimahallinnon kanssa.

"Vammaisten työllistämiseen liittyvää tiedottamista lisätään. Eri viranomaisten ja järjestöjen yhteistyö työvoimatoimiston kanssa on edellytys sille, että vammaisille löytyy työpaikkoja tarpeen mukaan." (Kuopio)

Kuopion vammaispoliittisessa ohjelmassa tavoitellaan vammaisten työllistämiseen liittyvää tiedostamista ja yhteistyötä viranomaisten ja vammaisten välillä. Tavoitteissa tuleekin esiin ajatus siitä, että vammaisten ihmisten työelämäosallisuuden toteutumiseksi tarvitaan myös yhteistyötä työvoimahallinnon sekä työnantajien kanssa. Yhteistyön kannalta sekä tiedonkulku että informaation lisääminen ovat keskeisiä. Myös Suomen vammaispoliittiseen ohjelmaan oli kirjattu yhdeksi työllisyyden edistämisen keinoksi tietopohjan kasvattaminen ja hyvät kokemukset vammaisista henkilöistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010).

Tietopohjan kasvattamisen ja esimerkiksi työnantajien informoinnin tavoitteiden taustalla voivat olla myös vammaisten ihmisten kohtaamat kielteiset asenteet työelämässä. Ekholmin ja Teittisen (2014, 90–92) tutkimuksessa ilmeni työllistymisen vaikeuden ja työnantajien asenteiden yhteys. Asenteiden muutoksen tulkitseen liittyvän myös esteettömyyden lisäämisen tavoitteisiin.

Työllisyyden lisäksi markkinoille pääsyn teeman alle voidaan lukea myös pääsy asuntomarkkinoille. Vammaisten ihmisten kohdalla tämän tulkitseen tarkoittavan yhdenvertaisia mahdollisuuksia itsenäiseen asumiseen. Asuntomarkkinoiden teeman alle olen luokitellut tavoitteet, jotka koskevat ennen kaikkea itsenäistä asumista. Olen jättänyt teemasta pois asumispalveluita koskevat tavoitteet, jotka luokittelin palveluihin pääsemisen teeman alle.

Oman elintavan valinta ja itsenäisen asumisen edistäminen on yksi asumiseen liittyvä luokka aineistossa. Itsenäisen elämisen edistäminen oli yksi Suomen vammaispoliittisen ohjelman osa-alue ja asuminen puolestaan yksi osa tätä tavoitetta. Ohjelmassa todetaan esimerkiksi esteettömyyden ja kaavoituksen olevan tärkeitä tavoitteen saavuttamisessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010, 23). Myös kuntakohtaisissa vammaispoliittisissa ohjelmissa on löydettävissä oman elintavan valintaan ja itsenäisen asumisen edistämiseen liittyviä tavoitteita.

"Mahdollistetaan oman asumis- ja elintavan valinta kunnioittaen vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta." (Vaasa)

Vaasan vammaispoliittisesta ohjelmasta esiin nostamassani esimerkissä tuodaan esiin tavoite oman asumistavan valintaan. Pyrkimys itsenäiseen elämään ja asumiseen on ollut yksi keskeinen tavoite vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisessa, sillä vammaiset olivat pitkään muiden hoivasta riippuvaisessa asemassa. (Shakespeare 2006, 139; Dean 2015, 55.) Itsenäisen asumisen edistäminen on ollut myös osa deinstitutionalisaatio -kehitystä, jossa vammaisten ihmisten asuminen on siirtynyt pois laitoksista. Vammaiset ihmiset ovat asuneet tämän kehityksen myötä yhä enemmän itsenäisesti. Palvelujärjestelmä on ollut mukana kehityksessä niin, että asumiseen tarvittavat tuki on viety koteihin, kun se ennen tuotettiin usein laitoksissa. (Miettinen & Teittinen 2014, 59; Shakespeare 2006, 139.)

Voisi sanoa, että osallisuuden toteutuminen pääsyyntä asuntomarkkinoille kytkeytyy myös tiiviisti osaksi palvelujärjestelmää. Jos oma asumis- ja elintavan valinta sekä itsenäinen asuminen tulevat mahdollisiksi kotiin tuotettujen palveluiden kautta, niin silloin palveluihin pääseminen mahdollistaa markkinoille pääsyä. Palveluihin pääseminen edesauttaa siten markkinoille pääsemistä, jolloin nämä kaksi teemaa kietoutuvat yhteen.

Vaikka itsenäisen asumisen edistäminen onkin monin tavoin vammaisten ihmisten oikeuksien edistämiseen kytkeytyvä tavoite, niin voi sillä nähdä olevan myös rajoitteensa. Esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaisten ihmisten kohdalla voidaan kysyä, mitkä ovat heidän todelliset mahdollisuutensa tehdä valintoja asumisen tai palveluiden suhteen. Shakespeare (2006, 150) toteaaakin itsenäisen asumisen edistämällä olevan rajoitteensa, jotka liittyvät muun muassa vammaisen ihmisen yksilölliseen tilanteeseen ja mieltymyksiin. Vammaiset ihmiset eivät muodosta yhtenäistä ryhmää ja vaikeimmin vammaiset voivat olla hyvin riippuvaisia hoivasta.

Voidaankin pohtia, onko vammaisten ihmisten mahdollista niin halutessaan tai laitosasumista tarvitessaan mahdollista päästä asumaan tuettuun asumismuotoon. Miettinen & Teittinen (2014, 69–74) toteavat, että vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseen pyrkivä politiikka on yhdistynyt viime vuosikymmeninä yhteen uusliberalistisen politiikan kanssa, mikä on johtanut muun muassa julkisen sektorin kustannusten leikkaamiseen. Tämän takia esimerkiksi palveluasumisen kysyntä kunnissa on suurempaa kuin tarjonta.

Mielestäni on hyvä kysymys, tarkoittaako oman elintavan valinta aina itsenäistä asumista, jos se ei ole mahdollista esimerkiksi vammaisuuden vaikean asteen takia. Joskus voi olla tilanteita, joissa vammaisen ihmisen tai hänen omaisensa mielestä olisi parempi asua laitosmuotoisemmassa asumisessa. Eli voidaan pohtia, onko itsenäinen asuminen ja oman elämäntavan valinta aina yhteneviä tavoitteita vammaisen henkilön itsensä kannalta.

Toinen asuntomarkkinoille pääsyn luokka oli *monipuolinen ja esteetön rakennuskanta*.

”Porvoossa on riittävästi esteettömiä, erikokoisia ja kohtuuhintaisia vuokra- ja omistusasuntoja. Kaikki julkiset uudis- ja korjausrakennuskohteet rakennetaan esteettömiksi. Yksityisessä pientalorakentamisessa riittää valmius esteettömyyteen.” (Porvoo)

Porvoon vammaispoliittisessa ohjelmassa tuodaan esiin sekä monipuolinen rakennuskanta että esteettömyys. Asumisen esteettömyyteen liittyy erityisesti fyysisen esteettömyyden tavoite, jolloin esimerkiksi vanhoja asuntoja voidaan korjata esteettömiksi. Esteettömyyteen ja monipuoliseen rakennuskantaan liittyvissä tavoitteissa korostuivat asumisen esteiden vähentäminen. Tavoitteet heijastavat tulkintani mukaan ajatusta, että vammaisten ihmisten yhdenvertainen osallisuus asuntomarkkinoille vaatii sopivia, esteettömiä ja mukautettavissa olevia asuntoja. Kuntien tavoitteissa korostuvat erityisesti asuntoihin liittyvien fyysisten tekijöiden muokkaaminen niin, että ne soveltuvat kaikkien käyttöön vammasta huolimatta.

Asumisen esteettömyyden turvaaminen on ollut myös osa Suomen vammaispolitiikan tavoitteita, joilla on pyritty YK:n vammaisten yleissopimuksen täytäntöönpanoon. Käytännön esimerkkinä tästä on esimerkiksi valtioneuvoston asetus rakennusten esteettömyydestä (241/2017). (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 34.)

Myös kohtuullisiin asumiskustannuksiin liittyvät tavoitteet nousivat esiin, kuten yllä olevassa Porvoon vammaispoliittisesta ohjelmasta nostetusta esimerkistä näkyy. On mahdollista ajatella, että toimeentulo on keskeisessä roolissa asuntomarkkinoille pääsystä ja tulotaso määrittää usein valittavissa olevan asumismuodon (Kärkkäinen 2010, 184). Koska vammaisilla ihmisillä on usein vaikeuksia toimeentulossa (ks. esim. Eriksson 2008, 134; Björkberg ym. 2019, 30), niin voisi ajatella myös heidän kohdallaan toimeentuloon ja kohtuuhintaiseen asuntotarjontaan liittyvien tekijöiden vaikuttavan mahdollisuuksiin valita oma asumismuoto. Asumisen kalleus voikin muodostua esteeksi valita itselle sopivin asumistapa. Jos toimeentulon ajatellaan olevan kytköksissä työssäkäyntiin, niin silloin asuntomarkkinoille pääsyn voisi ajatella kytkeytyvän yhteen työelämäosallisuuden kanssa. Lisäksi itsenäisen elintavan valintaan liittyy myös pääsy palveluihin, jos esimerkiksi itsenäisesti asuminen vaatii kotiin tuotavia palveluita.

5.2 Pääsy instituutioihin

Kuntien vammaispoliittisista ohjelmista löytyi tavoitteita, jotka sijoittuivat instituutioihin pääsemisen teemaan. Keskeiset instituutiot, joihin liittyviä tavoitteita vammaispoliittisissa ohjelmissa löytyi, olivat koulutus ja osallistuminen päätöksentekoon. Näistä kahdesta pääluokasta tarkastelen ensiksi koulutukseen liittyviä tavoitteita. Koulutuksen kohdalla otin luokitteluun mukaan ammatilliseen koulutukseen, korkeakoulutukseen sekä aikuiskoulutukseen liittyvät tavoitteet. Tätä perustelen sillä, että jätin lapset aineiston analyysin ulkopuolelle. Jos olisin ottanut myös lasten sosiaalisen osallisuuden osaksi tarkastelua, koulutuksen tavoitteisiin olisi tullut mukaan myös muun muassa erityisopetukseen ja peruskouluun liittyviä tavoitteita.

Vammaisten ihmisten kouluttautumisen edistäminen oli yksi Suomen vammaispoliittisen ohjelman tavoitteista. Koulutukseen osallistumisen tärkeyttä perusteltiin ohjelmassa muun muassa sillä, että koulutus avaa mahdollisuuksia osallistumiselle myös muilla osa-alueilla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010). Valtakunnallisella tasolla koulutuspolitiikan pyrkimyksenä on ollut peruskoulun jälkeiseen koulutukseen pääsy koko ikäryhmälle, myös erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille (ks. esimerkiksi Miettinen 2008, 135). Kuntakohtaiset tavoitteet heijastavat tässäkin valtakunnallisia poliittisia tavoitteita.

Ensimmäinen koulutukseen osallistumisen tavoitteiden luokan muodostavat vammaisten henkilöiden *jatkokouluttautumisen edistäminen*.

”Peruskoulun jälkeisiä jatko-opiskelumahdollisuuksia parannetaan.” (Kuopio)

”Koulu- ja opiskelurakennusten sekä lähiympäristöjen esteettömyyttä ja saavutettavuutta kehitetään yhteistyössä kaupunkisuunnittelun ja yhdyskuntatekniikan asiantuntijoiden kanssa.” (Jyväskylä)

Kuopion vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan ytimekkäästi, että jatko-opiskelumahdollisuuksia parannetaan. Tavoitteissa mainitaan erityisesti ammatilliseen koulutukseen osallistumisen tavoitteet. Myös esteettömyys nousi keskeisenä osallisuuden mahdollistajana esiin myös koulutukseen liittyvien tavoitteiden kohdalla. Jyväskylän vammaispoliittisessa ohjelmassa esimerkiksi tuotiin esiin koulu- ja opiskelurakennusten sekä lähiympäristöjen esteettömyys.

Peruskoulun jälkeisen koulutuksen tavoitteisiin sisältyy pyrkimys edistää oppilaan pääsyä koulutuksen jälkeen työelämään (Miettinen 2008, 225). Koulutukseen ja työelämään pääsy kiinnittyvät kuntakohtaisissa tavoitteissa toisiinsa myös niin, että tavoitteissa mainitaan ammatinvalinnan ohjaus ja työvoimaneuvonta. Seuraavassa sitaatissa on tästä esimerkki:

"Vammaisia henkilöitä täytyy auttaa löytämään itselleen sopiva koulutus ja ammatti. Asiaan täytyy kiinnittää erityistä huomiota ammatinvalinnanohjauksessa ja työvoimaneuvonnassa." (Lahti)

Tavoitteissa mainittiin vammaisten henkilöiden ohjaus ja neuvonta sopivan koulutuksen ja ammatin löytymisessä. Koulutus ja työ yhdistyvät tavoitteissa toisiinsa, joten koulutukseen osallistumisella voidaan siten tavoitella myös pääsyä osallisuuden työmarkkinoilla. Koulutustasolla onkin yhteys työllistymiseen, sillä vähiten kouluttautuneilla on suurempi riski sekä joutua työttömäksi että pysyä työttömänä verrattuna korkeammin koulutettuihin henkilöihin (Sipilä, Kestilä & Martikainen 2011, 127, 131). Tästä näkökulmasta käsin ei ole yllättävää, että vammaispoliittisissa tavoitteissa yhdistetään koulutus ja työllistyminen.

Toisaalta Kauppila, Mietola ja Niemi (2018) tuovat esiin näkökulman, jonka mukaan koulutus- ja vammaispolitiikassa korostuu voimakas usko koulutuksen luomiin mahdollisuuksiin elintason parantamiseksi. Kirjoittajat pohtivat, että koulutuksen tarjoamiin mahdollisuuksiin keskittyvä puhetapa voi sisällyttää ajatuksen siitä, että po-

litiikalla tavoitellaan vain vaihtoehtojen tarjoamista, jolloin mahdollisuuksien hyödyntäminen jäisi kuitenkin lopulta yksilön vastuulle. Työllisyydelle asetettu arvostus korostuu tämänkaltaisessa poliittisessä näkökulmassa, jolloin kouluttautumisella nähdään usein olevan välineellinen rooli. (Kauppila, Mietola & Niemi 2018, 18–19.) Analyysini pohjalta voisi esittää, koulutukseen pääsyn tavoitteet pohjimmiltaan sisältävät myös osallistamisen tavoitteita, jos pyrkimyksenä on vammaisten ihmisten kouluttautumista edistämällä saada heidät yhä enemmän osaksi työelämää.

Instituutioihin pääsemisessä on kyse myös pääsystä osalliseksi poliittiseen päätöksentekoon ja vaikuttamiseen. Tavoite poliittiseen ja julkiseen elämään osallistumisesta sisältyy YK:n vammaissopimuksen (27/2016) 29 artiklaan ja myös Suomen vammaispoliittiseen ohjelmaan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010, 34). Lisäksi Euroopan unionissa on pyritty parantamaan vammaisten henkilöiden osallistumista päätöksentekoon. (Priestley jne. 2016, 1) Vammaisten ihmisten osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon voi olla muita vähäisempää esimerkiksi vähäisempien käytettävissä olevien sosiaalisten resurssien ja terveydellisten tekijöiden takia. (Mattila & Papageorgiou 2017, 508–509, 516). Päätöksentekoon osallistumisessa on kyse demokraattiseen prosessiin osallistumisesta, jolloin tähän luokkaan kuuluvien tavoitteiden voidaan ajatella liittyvän keskeisesti ajatukseen osallisuudesta osallistumisena (ks. esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 233).

Instituutioihin pääsemisen tavoitteissa mainittiin myös *yhteistyö vammaisjärjestöjen ja vammaisneuvoston kanssa:*

”Kaupungin tulee omalla toiminnallaan edistää vammaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä Kotkan alueella. Vammaisneuvoston sekä vammaisjärjestöjen asiantuntemusta ja osaamista tulee hyödyntää päätöksiä valmisteltaessa ja tehtäessä. Tarvitaan avointa keskustelua ja vuorovaikutusta järjestöjen, viranomaisten ja päättäjien kesken.” (Kotka)

Kotkan vammaispoliittisessa ohjelmassa painotetaan yhteistyötä kunnan ja vammaisneuvoston ja -järjestöjen välillä. Kunnilla on ollut kuntalain (410/2015) 28 §:ään perustuva velvollisuus asettaa vammaisneuvosto, jonka tehtävänä on varmistaa vammaisten henkilöiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet. Vammaisneuvostoissa on mukana vammaisia henkilöitä, omaisia sekä vammaisjärjestöjä. Lisäksi kunnan viranhaltijoiden läsnäolo nähdään tärkeäksi. (Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE, 2023). Kuntien vammaispoliittisissa tavoitteissa oli sekä konkreettisia päämääriä vammaisneuvostojen toiminnan hyödyntämiseksi osana kunnallista päätöksentekoa että yleisluontoisia päämääriä yhteistyön edistämiseksi.

Pohtimisen arvoista on, millaista osallisuutta vammaisneuvostot toteuttavat. Rinnastaisin vammaisneuvostojen toiminnan osittain asiakasraatien toimintaan, koska niissä molemmissa tavoitellaan esimerkiksi osallisuuden toteutumista, palveluiden kehittämistä yhdessä ja asiakasryhmien osallistumista ongelmien ratkaisuun (Asunta & Mikkola 2019, 82). Yhteistyöllä vammaisjärjestöjen ja -neuvostojen kanssa pyritään vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamiseen kunnan toiminnassa. Vammaiset henkilöt käyttävät muun muassa kunnan järjestämiä hyvinvointipalveluita. Tämän takia voidaan ajatella yhteistyön asiakkaiden ja kunnan välillä tukevan osallisuutta, jos vammaisten henkilöiden ääni pääsee vaikuttamisen kautta paremmin kuuluviin. Toisaalta voidaan pohtia, osallistuvatko toimintaan jo valmiiksi toimintakykyisemmät ja kunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneet henkilöt. Tämä kysymys koskee toki osallisuutta myös muilla sosiaalisen osallisuuden osa-alueilla (esim. Kivinen jne. 2020, 278-280).

Seuraavan muodostavat tavoitteet, jotka liittyvät *osallistumiseen kunnalliseen päätöksentekoon*

"Vammaiset kaupunkilaiset ja heitä edustavat järjestöt sekä vammaisneuvosto osallistuvat kaikkeen vammaisia henkilöitä koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon." (Tampere)

" Kun vammaisten näkemykset otetaan huomioon jo suunnitteluvaiheessa, kaupunki säästää rahaa." (Lahti)

Tampereen vammaispoliittisesta ohjelmasta nostetussa esimerkissä tavoitteeksi asetetaan vammaisten henkilöiden ja heidän edustajiensa osallistuminen kaikkeen heitä koskevaan päätöksentekoon. Lahden esimerkissä mielenkiintoista on, että osallisuutta perustellaan taloudellisilla näkökulmilla. Esimerkissä säästäminen oli ilmaistu yleisellä tasolla ja pohtia voi, mitä säästöillä konkreettisesti tarkoitetaan. Yksi mahdollisuus voisi olla yksinkertaisesti, että säästöjen tavoittelu on muodostunut arkipäiväiseksi asiaksi poliittisessa kielessä. Näin ollen tavoitteet nähdään tärkeäksi perustella myös tästä näkökulmasta.

Osallistumisen perusteleminen taloudellisilla näkökulmilla on mielenkiintoista mielestäni myös siksi, että uusliberalistiset tavoitteet ja vammaisjärjestöjen edistämät tavoitteet voivat käytännössä olla osittain ristiriidassa. Vammaisjärjestöt ovat tavoitelleet toiminnallaan aitoa ihmisoikeuksiin perustuvaa osallisuutta, jotta vammaiset henkilöt pystyisivät itse vaikuttamaan käyttämiinsä palveluihin. Osallisuuden tavoitteiden saavuttaminen poliittisen päätöksenteon kautta on vaikeutunut tiukan talouskurin politiikan takia. Tämä on näkynyt esimerkiksi Isossa-Britanniassa, jossa on leikattu viime vuosikymmenen aikana vammaisten tuista ja palveluista. (Beresford 2020, 2.) Toisaalta vammaisten henkilöiden osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon on tavoiteltava asia juuri siksi, että he voisivat vaikuttaa palveluiden riittävään resurssointiin.

Vammaisjärjestöt nousivat aineistossa esiin myös palvelujen tarjoamisen näkökulmasta. Sosiaali- ja terveysalan järjestöt tuottavat palveluja vammaisille henkilöille sekä toimivat osallisuuden edistämiseksi (Vates 2023). Sen takia on ymmärrettävissä, että vammaisjärjestöjen toiminta liitetään sosiaalisen osallisuuden edistämiseen. Yh-

distän vammaisten henkilöiden osallisuuden päätöksenteossa myös asiakasosallisuuden. Aineistossa tämä näkyy siinä, että tavoitteissa näkyi myös vammaisten asiakkaiden osallistuminen esimerkiksi palveluiden suunnitteluun. Esimerkiksi Matthies (2017) kirjoittaa asiakasosallisuuden sisältyvän lupauksena viime vuosikymmeninä tehtyyn hyvinvointipalveluiden kehittämiseen ja demokraattisuuteen. Tavoite on syntynyt alun perin kansalaisjärjestöjen aktiivisuuden kautta ja se on nähty tärkeänä etenkin eniten palveluita tarvitsevien ihmisten kohdalla. Aina nämä lupaukset esimerkiksi palveluiden laadun parantumiseksi osallisuuden kautta eivät kuitenkaan toteudu, eikä osallisuutta tavoittelevilla toimenpiteillä välttämättä ole asiakkaan toivomia seurauksia. (Matthies 2017, 151–152; 160–161.)

Vammaispoliittisten ohjelmien tavoitteissa on tulkintani mukaan lupauksia, jossa osallisuus kytkeytyy muun muassa lupaukseen paremmista palveluista. Osallisuudella instituutioihin voi tämän tulkinnan mukaan edistää osallisuutta palveluihin.

5.3 Pääsy palveluihin

Palveluihin pääseminen on yksi sosiaalisen osallisuuden tavoitteiden teemoista. Kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa löytyi paljon palveluihin pääsemisen teeman alle asettuvia tavoitteita. Palveluihin pääsemisen alle sijoitettavia palveluita aineistossa ovat sosiaali- ja terveystalvet, kulttuuri- ja vapaa-ajan talvet sekä asumistalvet. Sosiaali- ja terveystalvetiin liittyvän ensimmäisen tavoitteiden kokonaisuuden muodostivat *Palvelujen järjestäminen ja palveluohjaus*

”Avun tarjoamiskynnystä madallettava. Matalan kynnyksen (helppo tulla) talvet. Palveluohjaus toimivammaksi.” (Vaasa)

”Tarjotaan riittävät ohjaus ja neuvontatalvet, palveluohjaus, kotikäynnit ja sähköiset neuvontatalvet.” (Rovaniemi)

Kuntien yksi keskeisistä perustehtävistä ennen vuotta 2023 oli sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen kaikille kuntalaisille. Yksittäistä palveluista mainittiin esimerkiksi palveluohjaus- sekä neuvonta ja matalan kynnyksen palvelut. Maininnat konkreettisista palveluista tarkoittavat, että tavoitteiden sisältö ei jää vain yleiselle tasolle. Vaasan esimerkissä mainitaan lisäksi matalan kynnyksen palvelut. Matalan kynnyksen palveluiden voidaan nähdä lisäävän osallisuutta, kun palveluiden saataavuus paranee (Leemann & Hämäläinen 2016, 590–591). Toisaalta palveluiden kynnyksen madaltamisessa voi olla kyse myös yksinkertaisesti enemmän palveluiden parantamisen tavoitteesta kuin osallisuuden vahvistamisesta.

”Valinnanvapauden lisääminen. Henkilökohtaisen budjetoinnin laajentaminen. Vahva yksilökeskeinen, asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin pohjautuvatyötapa otetaan käyttöön palvelusuunnitelmaa laadittaessa.” (Vantaa)

Vantaan vammaispoliittisessa ohjelmassa nostetaan esiin valinnanvapaus, yksilökeskeisyys ja asiakaslähtöisyys. Nämä tavoitteet ovat tulkintani mukaan linjassa yksilökeskeisyyttä korostavien sosiaalipoliittisten linjojen kanssa, jossa asiakas nähdään paljon kuluttajana (Kivinen et al. 2020, 278). Käsitteenä valinnanvapaus kytkeytyy käsitykseen asiakkaasta, joka osaa valita palvelunsa hänelle tarjottavasta valikoimasta. Tämä puolestaan vaatii kykyä tehdä itsenäisiä päätöksiä. Käytännössä valinnanvapauden korostaminen voi jäädä epämääräiseksi tavoitteeksi. (Lehtonen et al. 2018, 81.) Osallisuuden viitekehyksessä valinnanvapauden tavoitteissa voi nähdä myös osallistamisen tematiikkaan, jos asiakas velvoitetaan tekemään itse palveluita koskevia päätöksiä. Toisaalta toive valinnanvapaudesta ja mahdollisuudesta itsenäisiin valintoihin on ollut myös vammaisjärjestöjen toiminnan tavoitteena (Rabiee 2013, 873).

On hyvä muistaa, että vammaiset henkilöt eivät ole yhtenäinen joukko, vaan he voivat olla toimintakyvyltään hyvinkin erilaisessa asemassa sen suhteen, miten hyvin he pystyvät tekemään itsenäisesti valintoja palveluiden suhteen. Joidenkin vammaisten henkilöiden kohdalla valinnanvapaus voi tarjota aitoa osallisuuden kokemusta.

Toisaalta osa vammaisista henkilöistä on toimintakykynsä puolesta riippuvaisia viranomaisten tai edunvalvojen tekemistä päätöksistä, jolloin osallisuus ei välttämättä toteudu samalla tavalla.

Yhtenä tavoitteena vammaispoliittisissa ohjelmissa on *yhteistyö vammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa kanssa*:

”Henkilön lähipiiri tulee ottaa mukaan sekä palveluiden suunnitteluun että toteuttamiseen vammaisen toiveiden mukaisesti.” (Kotka)

”Ratkaisuja etsitään yhdessä asiakkaan tarpeiden pohjalta. Asiakasta kuullaan riippumatta siitä, onko ratkaisua jo olemassa. Jos haettua palvelua ei voida myöntää, selvitetään yhdessä muita mahdollisuuksia” (Espoo)

Kotkan ja Espoon tavoitteissa tuodaan esiin asiakaslähtöisyyden tavoite palveluissa. Tavoitteissa pyritään edistämään sekä asiakkaan että hänen läheisensä osallisuutta. Espoon vammaispoliittisesta ohjelmasta esiin nostetussa esimerkissä korostetaan asiakkaan kuulemistä ja vaihtoehtoisten palveluiden yhdessä selvittämistä. Tavoitteissa tuodaan esiin asiakkaan osallisuutta palveluiden suunnitteluun palvelutarpeen perusteella.

Kivinen et al. (2020) toteavat, että asiakkaan osallistuminen voi olla usein myös velvollisuus, jotta palveluita on mahdollista saada. (Kivinen jne. 2020, 276–277). Tällöin kyseessä ei ole puhtaasti vain asiakkaan omaan osallistumisen haluun tai hänen oikeuksiinsa perustuva asia, vaan lisäksi sosiaalipalveluiden puolelta tuleva velvoite. Närhi, Kokkonen ja Matthies (2014) kirjoittavat, että palvelujärjestelmä tuottaakin usein osallistamista ennemmin kuin asiakkaasta lähtevää osallisuutta (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 241). Näkisin, että tavoitteissa on sekä aidon osallisuuden tavoittelua että piirteitä myös osallistamisesta. Tavoitteena yhteistyö viranomaisten kanssa voidaan nähdä siten myös asiakasta velvoittavana tavoitteena. Jos palveluita ei hanki

kokonaan omalla rahalla, on asiakkaan asioitava ainakin jossain määrin viranomais-ten kanssa.

Kuntien vammaispoliittisissa tavoitteissa tulee esiin ajatus sekä asiakkaan että hänen omaisensa äänen esilletuomisesta. Asiakkaan läheisten osallisuuteen palveluissa vaikuttaa paljolti asiakkaan toimintakyky. Läheisten osallisuus ja rooli asiakkaan tahdon esiintuonnissa on keskeisempää erityisesti vaikeammin vammaisten ihmisten kohdalla (Kivinen et al. 2020, 279). Osallisuuden toteutuminen palveluihin pääsyn voikin usein vaatia asiakkaan itsensä lisäksi myös viranomaisten yhteistyötä omaisten kanssa. Tämä tietysti edellyttää omaisilta, että he haluavat tai kykenevät tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa tai että asiakas antaa luvan yhteistyöhön viranomaisten kanssa.

Vammaispoliittisissa tavoitteissa yksi palveluihin pääsemisen luokka oli *palveluiden saavutettavuus ja riittävä resurssointi*:

”Sosiaali- ja terveyspalvelujen hyöä saavutettavuus ja esteettömyys ovat välttämättömiä edellytyksiä käyttää näitä palveluja. Palvelut tulee olla myös eri tavoin toimimisesteisten ihmisten käytössä.” (Tampere)

Tampereen vammaispoliittisessa ohjelmassa tuodaan esiin tavoitteina sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuus ja esteettömyys. Palveluihin pääseminen vaatiikin niiden esteettömyyttä, jotta palvelut olisivat kaikkien käytettävissä asiakkaan toimintakyvystä huolimatta. Lisäksi palveluiden on oltava saavutettavissa, jotta vammaiset ihmiset voivat niitä käyttää. Kuntien vammaispoliittisissa tavoitteissa nousivatkin esiin palveluiden saavutettavuus ja esteettömyys osallisuuden mahdollistajina. Kuten esimerkistä huomataan, niin esteettömyyden teema tulee esiin myös palveluihin liittyvissä osallisuuden tavoitteissa. Esteettömyyden teema kiinnittyy konkreettisesti palveluiden saavutettavuuteen. Sosiaali- ja terveyspalveluiden lisäksi tämä teema

löytyi kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden kohdalla. Kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden osalta saavutettavuuden tavoite liittyi esimerkiksi esteettömiin kulttuuripalveluiden tiloihin sekä avustajien mukaan pääsyyn kulttuuritapahtumiin.

”Varataan vammaispalveluihin riittävät henkilöstöresurssit” (Porvoo)

Sosiaalisen osallisuuden toteutumiseksi palveluissa tarvitaan riittäviä resursseja, mikä näkyy myös vammaispoliittisten ohjelmien tavoitteissa. Porvooon vammaispoliittisessa ohjelmassa esiin nostetaan riittävät henkilöstöresurssit. Henkilöstöresurssit kytkeytyvät tulkintani mukaan keskeisesti palveluiden rahoitukseen. Hyvinvointipalveluiden rahoitus ja henkilöstön saatavuus ovatkin olleet haasteellisia tekijöitä palveluiden uudistamisessa (Rautiainen jne. 2020, 33–34). Liian vähäinen henkilöstön määrä tai palvelutarjonta vaikuttavat kuitenkin suoraan siihen, minkä laajuisia ja miten laadukkaita palveluita pystytään järjestämään. Resurssoinnista riippuu myös se, miten saavutettavissa palvelut ovat.

Vammaispoliittisissa ohjelmissa löytyi myös tavoitteita asumispalveluihin liittyen. Yksi keskeisistä tavoitteista oli *asumispalvelujen kehittäminen*. Koska asuminen voi tarkoittaa niin asumista omistusasunnossa, yksityisessä vuokra-asunnossa kuin asumisyksikössäkin, asumiseen liittyvät tavoitteet jakautuivat tulkintani mukaan sekä markkinoille pääsyn että asumispalveluihin pääsyn teeman alle. Palveluihin pääsyn teeman alle olen koonnut tavoitteet, jotka liittyvät nimenomaan asumispalveluihin. Asumispalveluiden järjestämisessä keskeisiä lakeja ovat vammaispalvelulaki, sosiaalihuoltolaki ja kehitysvammalaki (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2023).

”Kehitetään monimuotoista asumista ja avohuollon palveluita, joissa huomioidaan vammaisen yksilölliset palvelutarpeet.” (Rovaniemi)

”Asumispalveluita ostetaan myös ulkopuolisilta palveluntuottajilta. Säännölliset kilpailutukset ja tiivis yhteistyö ostopalvelukumppaneiden kanssa ovat avainasemassa, jotta saadaan asukkaillemme hyöää ja laadukasta asumista sekä tarvittavat ja luotettavat palvelut, joita vammaisen asumisessaan tarvitsee.” (Vantaa)

Asumispalveluita koskevissa tavoitteissa nousivat esiin yksilöllinen palvelutarpeen arviointi, avopalveluiden tuottaminen ja monimuotoisen asumisen kehittäminen. Rovaniemen vammaispoliittisesta ohjelmasta löytyvässä esimerkissä tiivistyy moni näistä tavoitteista. Vantaan esimerkissä puolestaan tuodaan esiin palveluiden ostaminen yksityisiltä palveluntuottajilta. Esimerkissä tuodaan esiin myös laadukas asuminen sekä luotettavat palvelut. Koska vammaisten henkilöiden toimintakyky, toiveet asumisesta ja palveluiden tarpeet vaihtelevat, ei yksi asumisratkaisu voi sopia kaikille. Tämä asettaa kunnilta monipuolista rakennuskantaa, jotta asukkaille löytyisi sopiva asumisvaihtoehto.

Vammaisten henkilöiden asumispalveluissa on ollut pitkään kehityskulkuna itsenäisen asumisen mahdollistaminen ja palveluiden tuominen kotiin samalla kun laitospalveluista asumista on purettu. Etuina itsenäisesti asumisessa on nähty muun muassa osallisuuden kokemuksen lisääntyminen, asiakassuhteiden tasa-arvoistuminen palveluiden toteutuessa kotona ja asiakkaan omien toiveiden toteutuminen. (Hall jne. 2021, 183–184.) Toisaalta palveluasumisessa kysyntä voi olla kunnissa suurempaa kuin tarjonta. (Miettinen & Teittinen 2014, 69–74). Voidaankin pohtia, miten osallisuus asumispalveluihin pääsyssä toteutuu, jos asiakkaan toiveena onkin tuetumpi asuminen kuin mitä kotona voidaan avopalveluiden avulla tarjota. Kuntien tavoitteissa mainitaan monipuolinen ja yksilöllinen tarjonta asumispalveluissa, mikä edustaakin ehkä ideaalia tilannetta asumispalveluiden suhteen enemmänkin kuin todellista mahdollisuutta valita asuinpaikka. Esimerkiksi palveluasunto voi määräytyä yksinkertaisesti sillä perusteella, mitä vaihtoehtoja on tarjolla tai mihin asiakkaalla on tulojensa puolesta varaa.

Kulttuuri – ja vapaa-ajan palveluiden tavoitteissa esiin nousivat monet samat tekijät kuin sosiaali- terveys- ja asumispalveluiden kohdalla. Yhdistäviä tekijöitä olivat muun muassa esteettömyyden ja saavutettavuuden tavoitteet. Kulttuuripalveluihin liittyvissä tavoitteissa erityistä oli *vammaisten ihmisten esiin nostaminen taiteen tekijöinä*

”Yhtenä tavoitteena on myös vammaisten ihmisten oman kulttuurin musiikin ja teatteritaiteen esiin nostaminen.” (Helsinki)

Helsingin vammaispoliittisessa ohjelmassa yhtenä tavoitteena on vammaisten ihmisten oman kulttuurin esiin nostaminen. Osallisuus kulttuuripalveluihin ei siten näyttäydy vain vammaisten henkilöiden pääsynä kulttuuripalveluihin yleisön roolissa, vaan myös aktiivisina taiteen tekijöinä.

Vammaisten henkilöiden itse tekemä taide voidaan nähdä keinona saada heidän oma äänensä kuuluviin yhteiskunnassa. Lisäksi taiteen tekemisellä voidaan nähdä yhteys lisääntyneeseen osallisuuteen sekä yhteisöllisyyden vahvistumiseen. Vammaisten ihmisten mahdollisuutta kulttuurin tekemiseen ovat kuitenkin rajoittaneet monet esteet. Esimerkiksi erilaiset ennakkoluulot ovat voineet rajoittaa taiteen tekemistä ja määrittää, miten taiteeseen on suhtauduttu. (Collins jne. 2022, 308–309.) Kunnilla voi olla roolia esteiden poistamisessa, jotta vammaisten ihmisten oma ääni pääsee taiteen kautta paremmin kuuluviin.

5.4 Pääsy sosiaalisiin verkostoihin

Yksi sosiaalisen osallisuuden teemoista on pääsy sosiaalisiin verkostoihin. Myös tämä teema löytyi kuntien vammaispoliittisista ohjelmista, vaikkakin sosiaalisiin verkostoihin pääsemiseen liittyviä tavoitteita löytyi vammaispoliittisista ohjelmista vähiten. Tulkitsin Leemannin ja Hämäläisen (2016) mallia mukailleen aineistosta tähän teemaan kuuluvan nimenomaan yksityiselämään, kuten perheeseen ja lähiyhteisöön kuulumiseen liittyvät tavoitteet. (Leemann ja Hämäläinen 2016, 591–592). Toisaalta

sosiaalisia suhteita luodaan esimerkiksi työpaikoilla, vapaa-ajan toiminnassa ja koulutuksessa. Voidaankin ajatella sosiaalisiin verkostoihin pääsemiseen toteutuvan myös edellä analysoitujen osa-alueiden kautta. Toisin sanoen pääsy työelämään tai koulutukseen voi edesauttaa osalliseksi pääsyä myös yksityiselämän sosiaalisiin verkostoihin, koska esimerkiksi ystävyyssuhteita solmitaan koulussa ja työpaikoilla. Sosiaalisiin verkostoihin pääsemisen teemassa nousevat esiin yhdenvertaisen sosiaalisiin suhteisiin osallistumisen tavoitteet. Teeman alta oli löydettävissä tavoitteita, jotka luokittelin *perhe-elämään ja lähiyhteisöön osallistumisen edistämiseksi*.

"Jokainen on oman elämänsä asiantuntija, toimija ja tekijä. Ihminen on osa yhteisöä. Tärkein yhteisö on usein perhe, mutta myös ystäväät tai naapurit voivat olla hyvin läheisiä. Vammaista henkilöä kuullaan hänen omista lähtökohdistaan, osana omaa perhettään ja lähiyhteisöään."
(Espoo)

Esimerkiksi Espoon vammaispoliittisessa ohjelmassa nostettiin esiin ihmisen oma toimijuus sekä osallisuus omaan lähiyhteisöön. Perheen lisäksi esimerkissä mainittiin myös naapurit ja ystävät. Esimerkissä tuodaan esiin myös vammaisen henkilön toimijuus osana yhteisöä.

"Vammaista on tuettava vanhemmuudessaan käytettävissä olevin keinoin. Vammaiset henkilöt tarvitsevat parisuhteeseensa samoja voimavaroja kuin muutkin. Vammaisen yksinhuoltajan tarvitsemat palvelut voivat olla erityisen suuret. Palveluissa on huomioitava vanhemman tarpeiden lisäksi lapsen osallistumisen ja harrastamisen tarpeet. Vammaisperheiden väliseen vertaistukeen on tarjottava mahdollisuuksia." (Kotka)

Yllä oleva esimerkki kuvaa tavoitteita, jotka liittyvät vammaisten henkilöiden tukemiseen vanhemmuudessa. Vanhemman tarpeiden lisäksi tavoitteissa tunnustetaan myös lapsen osallistumisen tavoitteet. Kotkan esimerkissä nostetaan esiin erityisryhmänä myös vammaisten yksinhuoltajien tarvitsemat palvelut. Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa 2010–2015 osallisuus perhe-elämään oli yhtenä osana

vammaisten itsenäisen elämän tavoitteita (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 19–20). Kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa sosiaalisiin verkostoihin pääseminen näkyi etenkin perhe-elämän edistämisen ja vanhemmuuden tukemisen tavoitteissa. Myös yhteisöön kuulumisen tavoitteita löytyi. Voidaan kuitenkin pohtia, miksi tätä teemaa löytyi tavoitteista vähiten. Itse pohdin esimerkiksi yksityisen ja julkisen elämänpiirin eroa, jolloin tavoitteet on ehkä laadittu enemmänkin koskemaan julkista elämää kuten osallistumista työhön, koulutukseen tai julkisiin palveluihin. Perheeseen ja lähiyhteisöön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat tulkintani mukaan paljon ihmisen oman itsemääräämisoikeuden piirissä, jolloin niiden osuus tavoitteissa on voinut jäädä vähäisemmäksi. Lisäksi vammaispoliittisten ohjelmien tavoitteet ovat paljon järjestelmäkeskeisiä, jolloin yksityiselämään kuuluviksi mielletyt tavoitteet jäävät ehkä siksi ai-neistossa vähäisemmiksi.

Toki esimerkiksi lapsiperheitä ja vanhemmuutta tukevat palvelut edistävät myös vammaisen mahdollisuutta osallistua sosiaalisiin verkostoihin ja itsenäiseen elämään. Esimerkiksi vammaisten ihmisten vanhemmuutta tutkinut Rasa (2020) toteaa sosiaali- ja terveyspalveluista saatavan tuen muodostavan usein mahdollisuudet vammaisen vanhemman toimijuudelle. Vammaiset ihmiset ovat myös kokeneet esimerkiksi työntekijöiden asenteet heitä kohtaan joskus vanhemmuutta kyseenalaistaviksi (Rasa 2020, 401). Vammaispoliittisissa tavoitteissa kielteiset asenteet nähtiinkin myös yhtenä osallisuutta estäviksi asioiksi.

Koska perhe-elämään ja muihin lähiyhteisöihin osallistuminen kytkeytyy ihmisen omaan tahtoon ja motivaation, voisi sen ajatella edustavan paljon aitoa osallisuutta. Esimerkiksi Siisiäisen (2014) typologiassa aidoksi osallisuudeksi kuvataan tilanteita, joissa ihminen omasta motivaatiostaan osallistuu sosiaaliseen toimintaan (Siisiäinen 2014, 31–38). Voisikin ajatella, että sosiaalisiin verkostoihin osallistumiseen liittyy ehkäpä vähemmän velvoittavuutta verrattuna esimerkiksi markkinoille tai palveluihin pääsyn osa-alueisiin.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuskysymyksenäni tutkielmassa oli tarkastella, millaisia sosiaalisen osallisuuden tavoitteita kuntien vammaispoliittisista ohjelmista löytyy. Tarkastelen miten nämä tavoitteet liittyvät sosiaalisesta osallisuudesta käytävään teoreettiseen keskusteluun sekä laajempaan yhteiskuntapolitiikan kontekstiin. Aineistoa analysoidessani käytin apuna Leemannin ja Hämäläisen (2016, 592) esittelemää sosiaalisen osallisuuden käsitteellistä mallia. Aineistosta olikin löydettävissä käsitteellisen mallin osa-alueet. Voidaan siksi todeta, että kuntien vammaispoliittisissa ohjelmissa tavoitellaan sosiaalisen osallisuuden toteutumista markkinoille, instituutioihin, palveluihin ja sosiaalisen verkostoihin pääsynä. Eniten aineistosta löytyi palveluihin pääsemisen tavoitteita, mikä heijastaa ehkä kuntien velvollisuutta sosiaali- ja terveystalouden järjestämisessä. Vähiten löytyi sosiaalisiin verkostoihin pääsemisen tavoitteita. Teemojen lisäksi aineistosta on löydettävissä vammaisten elämään keskeisesti liittyvä esteettömyyden teema, joka läpäisee kaikki muut sosiaalisen osallisuuden osa-alueet. tavoitteissa korostuivat fyysinen elinympäristö, liikkuminen, asenteet ja tiedottaminen. Alla on taulukko, johon olen koonnut aineistostani löytämät sosiaalisen osallisuuden teemat ja luokat. Huomioida kannattaa, että esteettömyyden tavoitteita löytyy kaikista teemoista.

TAULUKKO 1 Sosiaalisen osallisuuden tavoitteet vammaispoliittisissa ohjelmissa

Teemat	Pääluokat	Alaluokat	Esteettömyys
Markkinoille pääseminen	Työllisyys	Työllistymisen edistäminen Kunta toimii esimerkkinä Työllisyyspalvelut ja työllistymisen tukeminen Yhteistyö, tiedottaminen ja informaation lisääminen	Fyysinen elinympäristö
	Asuminen	Oman elintavan valinta ja itsenäisen asumisen tukeminen Monipuolinen ja esteetön rakennuskanta	
Instituutioihin pääseminen	Koulutus	Jatkokoulutautumisen ja ammatinvalinnan edistäminen Koulutuksen esteettömyys	Liikkuminen
	Päätöksenteko ja vaikuttaminen	Osallistuminen kunnalliseen päätöksentekoon Yhteistyö vammaisjärjestöjen ja vammaisneuvoston kanssa	
Palveluihin pääseminen	Sosiaali- ja terveyspalvelut	Palveluiden järjestäminen Yhteistyö vammaisten henkilöiden ja omaisten kanssa Palveluiden saavutettavuus ja riittävä resurssointi	Asenteet
	Kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut	Palveluiden saavutettavuus Vammaisten henkilöiden oman taiteen edistäminen	Tiedottaminen
	Asumispalvelut	Asumispalvelujen kehittäminen	
Sosiaalisiin verkostoihin pääseminen	Yhdenvertaiset sosiaaliset suhteet	Perhe-elämään ja lähiyhteisöön osallistumisen edistäminen.	

Aineistoa teemoitellessa osa-alueittain kävi ilmi, että teemat limittyvät ja menevät keskenään myös päällekkäin. Tämä kuvaa mielestäni sitä, että osallisuuden eri osa-alueet liittyvät tiiviisti toisiinsa ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Esimerkiksi palveluihin

ja instituutioihin pääseminen voi edesauttaa markkinoille pääsyä. On tärkeää huomioida, että vammaispoliittiset ohjelmat vaihtelivat keskenään paljon laajuudeltaan. Tutkielmassani en ole selvittänyt, miten perusteellisesti vammaispoliittiset ohjelmat on laadittu. On mahdollista, että eri kunnissa ohjelmien laadintaa on suunniteltu ja ohjelmia toteutettu hyvin eri tavalla kuin toisissa kunnissa.

Tutkielma tuottaa kuvauksen sosiaalisen osallisuuden tavoitteista kuntien vammaispolitiikassa. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkielman perusteella ei voida tehdä päätelmiä, miten tavoitteet toteutuvat käytännön tasolla kunnissa. Vammaispoliittisten ohjelmien tavoitteisiin sisältyvä kuvaus sosiaalisesta osallisuudesta oli monella tapaa palvelujärjestelmäkeskeinen ja sosiaalisiin oikeuksiin kytkeytyvä. Tavoitteet toistivat paljolti kansallisia tavoitteita. Aineistosta ei tulkintani mukaan löydy kovin syvällistä osallisuuden analyysiä. Kuntien tavoitteisiin sisältyi tulkintani mukaan käsityksiä niin aitoon osallisuuteen liittyvistä näkökulmista, osallistumisesta kuin osallistamisestakin.

Esimerkiksi työmarkkinoille pääsyn tavoitteiden voidaan nähdä myös aktiivisuuden kannustavaa puhetapaa, vaikkakin vammaisten työelämään liittyvää osallisuutta on lähestytty pääasiassa sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta (Kauppila & Lappalainen 2015, 129–14; Raivio & Nykänen 2015, 65–70). Asiakasosallisuuden periaate oli myös vahvasti läsnä sekä instituutioihin että palveluihin pääsemiseen liittyvissä tavoitteissa, mikä vastaa hyvin asiakasosallisuuden keskeisyyttä sosiaali- ja terveystalouden kehittämisessä viime vuosikymmeninä. Asiakasosallisuudessa on nähtävissä kuitenkin myös velvoittavia tai osallistamiseen pyrkiviä elementtejä (Kivinen jne. 2020, 276–277; Närhi jne. 2014, 241).

Ihmisoikeuksiin, osallisuuteen ja yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin liittyvät teemat ovat keskeisiä vammaispolitiikassa. Samalla poliittiset linjaukset ovat kuitenkin yhteydessä myös esimerkiksi uusliberalismiin ja yksilön omaan vastuuseen liittyviin poliittisiin suuntauksiin. Yksilökeskeisyyden ja valinnanvapauden painotukset ovat näkyneet myös sosiaali- ja terveystalouden uudistamiseen tähtäävässä politiikassa (Palola 2011, 283.) Viime vuosikymmenien aikana Suomessa on harjoitettu tiukan talouskurin politiikkaa. Esimerkiksi Miettinen &

Teittinen (2014) toteavat, että vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseen pyrkivä politiikka on yhdistynyt viime vuosikymmeninä yhteen uusliberalistisen politiikan kanssa. Esimerkiksi julkisen sektorin kustannuksia on leikattu. (Miettinen & Teittinen 2014, 69–74). Voidaankin pohtia myös osallisuuden tavoitteiden toteuttamista, jos taloudellisia resursseja ei ole riittävästi tarjolla. Tämä näkökulma oli huomioitu vammaispoliittisissa tavoitteissa, joissa tavoiteltiin riittäviä resursseja palveluihin.

Esteettömyyden tema tuli esiin osallisuuden mahdollistajana läpi aineiston. Tavoitteissa tunnistettiin myös vammaisten henkilöiden yksilölliset tarpeet, mikä vastaa sitä, että vammaiset henkilöt eivät muodosta yhtenäistä ryhmää. Osallisuus voi siten tarkoittaa eri asioita eri ihmisille. Vammaispoliittiset tavoitteet oli laadittu sosiaalisia oikeuksia, yhdenvertaisuutta ja esteiden purkua korostaen. Kuntien vammaispoliittiset tavoitteet vastasivat monelta osin valtakunnallisen vammaispolitiikan linjoja. Tämä on linjassa sen kanssa, että tavoitteilla on kansainvälinen ihmisoikeussopimukseen pohjautuvat taso, valtakunnallinen ohjaava taso sekä paikallinen kuntakohtainen taso.

Jos tavoitteet viedään käytännön tasolle, niin mukana on silloin myös sekä käytännön organisaatioiden, kuten kunnallisen sosiaalityön, taso. Sosiaalityön näkökulmasta mielenkiintoista on mielestäni myös se, että sosiaalityötä ei aineistossa mainittu kuin pariin otteeseen liittyen sosiaalityöntekijöiden kouluttamiseen esteettömyyskysymyksiin sekä erityisopetuksen moniammatillisuuteen. Sen sijaan yleisemmän tason käsitettä *viranomainen* käytettiin useammin. Olisi voinut olettaa, että sosiaalityö mainittaisiin aineistossa useammin, koska jo esimerkiksi vammaisen henkilön palvelutarpeen arviosta vastaa sosiaalihuollon ammattihenkilö ja erityisen tuen tarpeen arvioi sosiaalityöntekijä (Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos 2023). Pohdin, voisiko tämä johtua tavoitteiden yleisluontoisuudesta, jolloin yksittäistä ammattiryhmää ei ole haluttu korostaa.

Sosiaalityön kannalta osallisuuteen ja syrjimättömyyteen liittyvät kysymykset ovat keskeisiä, minkä takia vammaisten ihmisten osallisuutta on hyvä tarkastella aiheena myös sosiaalityön tutkimuksessa. Poliittiset tavoitteet luovat myös rakenteita ennen kuntatasolle ja nykyään hyvinvointialueille, jossa sosiaalityö toimii. Sosiaalisen

osallisuuden tavoitteista esimerkiksi palveluihin pääsemistä koskevat tavoitteet koskevat myös käytännön sosiaalityötä.

Yhteiskuntatieteellisesti tutkielmani tulokset kiinnittyvät osaksi vammaistutkimusta sekä sosiaalista osallisuutta koskevaa tutkimusta. Tiivistetysti keskeinen tulos on se, että kuntien sosiaaliseen osallisuuteen kiinnittyvät vammaispoliittiset tavoitteet ovat yhdistelmä palvelujärjestelmäkeskeisiä, ihmisoikeuksiin kiinnittyviä sekä yleisempiä yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Tavoitteista löytyy elementtejä niin osallisuudesta, osallistumisesta kuin osallistamisestakin.

6.2 Pohdintaa

Kuntien ohjelmissa esitetyt vammaispoliittiset tavoitteet ovat nimenomaan *tavoitteita*, eikä tutkielmani perusteella voida päätellä, miten vammaisten ihmisten sosiaalinen osallisuus toteutuu käytännössä. Itseäni kiinnostaisi jatkotutkimuksen aiheena viedä tutkimus poliittisten tavoitteiden tasolta käytäntöön. Jos nyt valitsisin aiheen tutkielmaan uudelleen, niin olisin ottanut tutkimuskysymykseksi poliittisten tavoitteiden sijaan ihmisten käytännön arjessa kohtaamat osallisuuden kokemukset. Toisin sanoen näkisin vammaispoliittisia tavoitteita hedelmällisempänä aiheena tutkia, miten sosiaalinen osallisuus toteutuu vammaisten ihmisten elämässä tai miten he kokevat osallisuuden toteutuvan. Näkisin tärkeänä, myös osallisuuden toteutumisen tutkimisen pienempien erityisryhmien kohdalla. Kiinnostavaa voisi olla vertailla, miten esimerkiksi runsaasti yhteiskunnan palveluja tarvitsevat vammaiset ihmiset kokevat osallisuutensa verrattuna vähemmän palveluita tarvitseviin. Olisin voinut näin saada aikaan syvällisempää analyysia kuin keskittymällä ainoastaan kuntien vammaispoliittisiin tavoitteisiin, vaikka toki tavoitteiden analysoimisellakin on paikkansa.

Sosiaalityön kannalta voisi olla myös mielenkiintoista tutkia, millaiset mahdollisuudet sosiaalityöntekijöillä on käytännössä edistää osallisuuden tavoitteita vai jäävätkö ne vain korulauseiksi. Itse olen sosiaalityön arjessa kohdannut

osallisuuden toteutumisen haastavaksi esimerkiksi ihmisillä, jotka ovat lievästi vammaisia tai erityispalveluihin vaadittavia diagnooseja ei ole. He voivat usein kokea osallisuuden toteutumisen haastavaksi esimerkiksi työelämässä kohdatun syrjinnän, vääränlaisten palveluiden tai ihmissuhteiden haastavuuden takia. Oma näkemykseni on, että vaikka juhlapuheissa kaikkien ihmisten osallisuutta korostetaankin, niin käytännössä esimerkiksi erilaisuuden kohtaamisessa on suomalaisessa yhteiskunnassa vielä paljon haasteita.

Tutkielma herätti myös pohtimaan ihmisoikeuksien edistämisen ja talouspolitiikkaan kiinnittyvien tavoitteiden yhteenliittymiä. Vammaispolitiikassa ihmisoikeuksien edistäminen on nähty viime vuosikymmeninä erityisesti keskeisenä. Tasavertaisten oikeuksien toteutuminen käytännössä vaatisi myös taloudellista panostusta muun muassa sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä sosiaaliturvaan. Lisäksi yhteiskunnan arvoilmapiirillä on väliä myös siinä, miten vammaisia ihmisiä kohdataan niin työpaikoilla, oppilaitoksissa kuin arjen kohtaamisissa. Ihmisoikeuksista voidaan puhua kauniisti, mutta ratkaisevaa mielestäni on kuitenkin, miten niitä edistetään käytännön toimilla.

LÄHTEET

- Asunta, L., & Mikkola, L. (2019). Osallisuuden mahdollisuus ja haaste asiakasraatitoiminnassa. Teoksessa V. Luoma-Aho, & K. Pekkala (toim.), *Osallistava viestintä*. ProCom ry: ProComma Academic. 74-88.
- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability: past, present and future. Teoksessa N. Watson., & S. Vehmas. (toim.) *Routledge handbook of disability studies*. (2nd Edition). New York: Routledge. 12 - 29.
- Basser, L.A. (2011). Human Dignity. Teoksessa M.H Rioux, L.A Basser ja M. Jones (toim.) *Critical Perspectives on Human Rights and Disability Law*. Brill. 17 - 36.
- Björkberg, E., Fredriksson, J., Hakola, M., Hanhikoski, B., Jantunen, V., Mäki, A., Ojamo, M., Rissanen, P., Salminen, P., Tammi, T., Teinikivi, M., Ukkola, V., Verainen, L-M. (2019). *Miten vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat Suomessa? Työelämä ja köyhyys – teematyöryhmän raportti*. 4.9.2019. Vammaisfoorumi ry.
- Collins, A., Rentschler, R., Williams, K., & Azmat, F. (2022). Exploring barriers to social inclusion for disabled people: Perspectives from the performing arts. *Journal of management & organization*, 28(2), 308-328.
<https://doi.org/10.1017/jmo.2021.48>
- Dean, H. (2014). *Welfare rights and social policy*. London: Routledge, Taylor and Francis.
- Dean, H. (2015). *Social rights and human welfare (2nd ed.)*. Taylor and Francis.
- DePoy, E. & Gilson, S. F. (2011). *Studying disability: Multiple theories and responses*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Ekholm, E. & Teittinen, A. (2014). *Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Eriksson, S. (2008). *Erot, erilaisuus ja elinolot: Vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Euroopan unioni. (2018). *Vammaiset*.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=fi&catId=1137>. Katsottu 15.12.2018.

Fahlgren, S; Mulinari, D. & Johansson, A. (2011). Introduction: Challenging normalization processes in a neoliberal welfare state. Teoksessa D. Mulinari., A.Johansson., & S. Fahlgren (toim.) *Bentham Normalization and 'outsiderhood' : Feminist Readings of a Neoliberal Welfare State*. Science Publishers.

Flick, U. (2007). *Designing qualitative research*. London: SAGE.

Hall, C., Raitakari, S., & Juhila, K. (2021). Deinstitutionalisation and 'Home Turn' Policies: Promoting or Hampering Social Inclusion? *Social inclusion*, 9(3), 179-189. <https://doi.org/10.17645/si.v9i3.4300>

Hammell, K. W. (2006). *Perspectives on disability & rehabilitation: Contesting assumptions; challenging practice*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Hoffrén, T. (2018). Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa *Raportti keskeisistä kyselytuloksista*. Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta.

Honkasilta, J., Vehkakoski, T. & Vehmas, S. 2015. Power struggle, submission and partnership: Agency constructions of mothers of children with ADHD diagnosis in their narrated school involvement. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 59 (6), 674-690.

Irjala, M. (2017). *Osallinen, syrjässä, marginaalissa, onnellinen? Tutkimus oppisopimuskoulutuksen erityisopiskelijoista Suomessa ja Saksassa*. Oulu: Oulun yliopisto. Väitöskirja.

Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S & Keto-Tokoi, A. (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017*.

Jones, M. (2011). Inclusion, Social Inclusion and Participation. *Critical Perspectives on Human Rights and Disability Law*. Rioux, M.H , Basser, L.A ja Jones, M. (toim). Brill. 57 – 82.

Kauppila, A. & Lappalainen. S. (2015). *Vammais- ja koulutuspolitiikan risteyksessä rakentuvan kansalaisuuden paradoksi*. *Kasvatus* 46(2): 129–142.

Kauppila, A.; Mietola, R. & Niemi, A-M. (2018). Koulutususkon rajoilla: koulutuksen julma lupaus kehitys- ja vaikeavammaisille opiskelijoille. Teoksessa H. Silvennoinen., M. Kalalahti., & J. Varjo (toim.) *Koulutuksen lupaukset ja*

koulutususkko. Kasvatussosiologian vuosikirja 2. Kasvatusalan tutkimuksia 79. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 209–240

Kivinen, T., Vanjusov, H., & Vornanen R. (2020) Asiakkaan ääni – osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Teoksessa A. Hujala & H. Taskinen (toim.) *Uudistuva sosiaali- ja terveysala*. Tampere: Tampere University Press. 267-293.

Kivistö, M. (2014). *Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen: Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Väitöskirja.

Konttinen, J-P. (2017). YK:n vammaissopimus ja Suomi – Kohtuulliset mukautukset vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttajana. Teoksessa E. Nykänen, Kalliomaa-Puha, L. ja Marttila, Y. (toim.). *Sosiaaliset oikeudet: näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Terveyden -ja hyvinvoinnin laitos.

Kuntalaki, 410/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410>

Kuntaliitto. (2017). *Elinvoima ja työllisyys*.
<https://www.kuntaliitto.fi/asiantuntijapalvelut/elinvoima-ja-tyollisyys/tyollisyys>.

Kuntaliitto. (2019). *Kuntien työllisyysenhoidon panostukset vuonna 2017*. Suomen Kuntaliitto.

Kupari, K. (2016). *Digitaalisiin palveluihin liittyvät diskurssit suomalaisessa vammaispolitiikassa: Vammaispoliittisten ohjelmien kriittinen diskurssianalyysi*. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Lapin yliopisto.

Kuula, A. (2015). *Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Kärkkäinen, S-L. (2010). Yksin asuminen Suomessa. Teoksessa S. Hänninen, E. Palola & M. Kaivonurmi (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 181–218.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. (Vammaispalvelulaki) 380/1987.

Leemann, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. *Yhteiskuntapolitiikka YP*, 81:5. 586–594

- Lehtonen, L., Hiilamo, H., Erhola, M., Arajärvi, P., Huttunen, J., Kananoja, A., Kekomäki, M., Pohjola, A., Tainio, H., Lillrank, P., Saxell, T., Silander, K., & Vartiainen, P. (2018). Valinnanvapaus sote-uudistuksessa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 55(1).
- Matthies, A-L. (2014). How participation, marginalization and welfare services are connected? Teoksessa A-L, Matthies. & Uggerhoej, Lars. (toim.) *Participation, marginalisation and welfare services – concepts, politics and practices across European countries*. Surrey: Ashgate. 4-17.
- Matthies, A.-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sociologia*, 54(2), 149-165.
- Mattila, M. & Papageorgiou, A. (2017). *Disability, perceived discrimination and political participation*. *International Political Science Review*, 38(5), pp. 505-519. doi:10.1177/0192512116655813
- Miettinen, K. (2008). *Opetussuunnitelmat ja erityisopetus ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa*. Tampereen yliopisto. Väitöskirja.
- Miettinen, S. & Teittinen, A., (2014). *Deinstitutionalisation of people with intellectual disabilities in Finland: a political perspective*. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(1), 59-76.
- Niemelä, P. (2010). Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön vastuunjako. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 18(1), 61-69. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/50549>
- Niemi, H. (2018). *Kunta työllisyyden hoitajana. Työpakosta työkokeiluihin*. Tampere University Press. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2014). *Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä*. *Janus* vol. 22 (3) 2014, 227-244.
- Oddný Mjöll Arnardóttir & Quinn, G. (2009). *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian perspectives*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (toim.) (2009). *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Palola, E. (2011). Valinnanvapauden problematiikasta sosiaalipolitiikassa. Teoksessa E.Palola., V.Karjalainen., & L.Eräsaari (toim.) *Sosiaalipolitiikka: Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

- Patton, Michael Quinn. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks (Calif.): Sage.
- Petman, Jarna. (2009). The special reaching for the universal: Why a special convention for persons with disabilities? Teoksessa J.Kumpuvuori., M. Scheinin (toim.) *United Nations convention on the rights of persons with disabilities: Multidisciplinary perspectives*. Helsinki: Center for Human Rights of Persons with Disabilities.
- Pihlajamäki, S. (2012). *Osallisuuden ja sosiaalisen hyvinvoinnin mahdollistajat: Helsingin, Jyväskylän, Oulun ja Rovaniemen vammaispoliittisten ohjelmien hyvinvointi*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Priestley, M., Stickings, M., Loja, E., Grammenos S., Lawson, A., Waddington, L. & Fridriksdottir, B. (2016) *The political participation of disabled people in Europe: Rights, accessibility and activism*. *Electoral Studies* 42. 1 – 9.
- Puumalainen, J. (2011). *Participation in community and political life of persons with severe disabilities*. *International Journal of Rehabilitation Research*, 34(4). 274–281. doi:10.1097/MRR.0b013e32834a8fc1
- Rabiee, P. (2013). Exploring the Relationships between Choice and Independence: Experiences of Disabled and Older People. *The British journal of social work*, 43(5), 872-888.
- Raivio, H. & Nykänen, N. (2015). *Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä – yhdenvertaisuutta vai aktivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden ristivetoa vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työllisyyden edistämässä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013.) *Osallisuus ei ole väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa* Teoksessa T.Era (toim.) *Osallisuus - oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja, Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Rasa, M. (2020). Vammaisen vanhemman toimijuus – hyväksyttyä ja kyseenalaista. *Janus (Jyväskylä, Finland)*, 28(4), 396-403. <https://doi.org/10.30668/janus.91790>
- Rautiainen, P. (2017). Sosiaaliset oikeudet ihmisoikeuksina. Teoksessa *Sosiaaliset oikeudet näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Nykänen, Kalliomaa-Puha & Mattila (toim.) Helsinki: THL

- Rautiainen, P., Taskinen, H., Rissanen S. (2020) Sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistaminen – virstanpylväitä menneestä ja suuntia tulevasta. Teoksessa A. Hujala & H. Taskinen (toim.), *Uudistuva sosiaali- ja terveysala*. Tampere: Tampere University Press. 267-293.
- Riddell, S. & Watson, N. (2014). *Disability, Culture and Identity*. London: Routledge.
- Rimmerman, Arie. (2013). Social inclusion of people with disabilities: National and international perspectives. New York: Cambridge University Press.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A (2006). KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus>. Viitattu 21.2.2020.
- Sainio, P., Sääksjärvi, K., Nurmi-Koikkalainen, P., Ahola, S. & Koskinen, S. (2017) Toimintarajoitteisuuden yleisyys ja toimintarajoitteisten henkilöiden hyvinvointi – tuloksia Terveys 2011 -tutkimuksesta. *Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta: Analyysia THL:n tietotuotannosta*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Selkälä, A. (2013). *Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Väitöskirja.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. London: Taylor & Francis.
- Sipilä, N., Kestilä, L., & Martikainen, P. (2011). *Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen. Mihin peruskoulututkinto riittää 2000-luvun alussa?* Yhteiskuntapolitiikka. 76 (2011): 2. 121-134
- Soldatic, Karen. (2019). Social suffering in the neoliberal age. Surplusity and the partially disabled subject. Teoksessa N.Watson & S.Vehmas (toim.) *Routledge handbook of disability studies*. (2nd Edition). New York: Routledge. 237 - 264.
- Sosiaalihuoltolaki, 1301/2014.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L3P17>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2010). *Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma 2010–2015*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2016). Suomen vammaispoliittisen ohjelman VAMPO 2010-2015 loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2018). Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen
*YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma
2018–2019*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2/2018.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). Vammaispalveluiden uudistamisen.
<https://stm.fi/vammaispalvelulaki>. Katsottu 1.2.2023

Sote-uudistus. (2023). <https://soteuudistus.fi/mika-on-hyvinvointialue>. Katsottu
1.2.2023.

Suomen perustuslaki, 731/1999.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P18>. Katsottu
15.12.2018.

Tarvainen, Merja & Väisänen, Raija (2016). Kansainvälinen vammaispolitiikka
suomalaisen vammaissosiaalityön kehyksenä. Teoksessa M. Jäppinen, A.
Metteri, S. Ranta-Tyrökö & P.Rauhala. (toim). *Kansainvälinen sosiaalityö.
Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. United Press Global.

Teittinen, A. & Kuusterä, K. (2010). Angloamerikkalaisen deinstitutionalisaatio-
tutkimuksen aiheista. Teoksessa A. Teittinen (toim.) *Pois laitoksista! Vammaiset
ja hoivan politiikka*. Palmenia-sarja 68. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University
Press.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. (2018). Suomen vammaispoliittinen ohjelma
VAMPO. [https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-
hankkeet/suomen-vammaispoliittinen-ohjelma-vampo](https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/suomen-vammaispoliittinen-ohjelma-vampo). Viitattu 20.12.2018.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. (2023). Vammaispalvelujen käsikirja. Asuminen.
[https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-
palvelut/asuminen](https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/asuminen). Viitattu 14.6.2023

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. (2023). *Vammaispalvelujen käsikirja. Työ ja
työtoiminta*. [https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-
palvelut/paivatoiminta](https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/paivatoiminta). Viitattu 14.6.2023

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. (2023). *Vammaispalvelujen käsikirja. Palvelutarpeen
arviointi*. [https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-
kasikirja/asiakasprosessi/palvelutarpeen-arviointi](https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/asiakasprosessi/palvelutarpeen-arviointi). Viitattu 14.6.2023.

Terzi, Lorella. (2009). Vagaries of the Natural Lottery? Human Diversity, Disability
and Justice: A Capability Perspective. Teoksessa K.Brownlee & A.S Cureton
(toim.). *Disability and Disadvantage*. Oxford: Oxford University Press.

Tilastokeskus. (2018). Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Tschanz, C. & Staub, I. (2017) Disability-policy models in European welfare regimes: comparing the distribution of social protection, labour-market integration and civil rights, *Disability & Society*, 32:8, 1199–1215.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012.) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. <https://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanta>

Valtioneuvoston asetus rakennusten esteettömyydestä (241/2017).
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170241>

Valtioneuvosto (2023). Vammaispalvelulain uudistus voimaan 1.10.2023.
<https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/vammaispalvelulain-uudistus-voimaan-1.10.2023>. Katsottu 6.8.2023.

Vammaispalvelulaki, 380/1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380#P3>.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE 2020. [Kunnallinen vammaispoliittinen ohjelma YK:n vammaisyleissopimuksen hengen mukaisesti](https://vane.to/vammaisneuvostot/kunnalliset-vammaispoliittiset-ohjelmat). <https://vane.to/vammaisneuvostot/kunnalliset-vammaispoliittiset-ohjelmat>. Katsottu 28.1.2020.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE 2023. Lainsäädäntö vammaisneuvostoista. <https://vane.to/vammaisneuvostot/lainsaadanto-vammaisneuvostoista>. Katsottu 3.6.2023.

Vates-säätiö ry. 2023 Sosiaali- ja terveysjärjestöt tukena eri elämäntilanteissa.
<https://www.vates.fi/ammattilaisille/jarjestojen-tuki/sosiaali-ja-terveysalan-jarjestot.html>. Katsottu 8.6.2023.

Vehmas, S. (2005). *Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.

Vesala H, Klem S. & Ahlstén M. (2015.) Kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne 2013 – 2014. Kehitysvammaliiton selvityksiä 9/2015.

Waldschmidt, A. (2009). Disability Policy of the European Union: The Supranational Level. *ALTER – European Journal of Disability Research*. 3 (1): 8–23.

World Health Organization. (2011). World Report on Disability.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. (2016).

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. 27/2016.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2#idp446217776Katsottu 23.1.2020

LIITTEET

LIITE 1

Aineisto

Espoon kaupunki. (2009). Toimiva arki kaikille. Espoon vammaispoliittinen ohjelma. Helsingin kaupunki (2011) Helsingin vammaispoliittinen selvitys 2010. Lampinen, Reija (toim.) Helsingin kaupunki.

Hämeenlinnan kaupunki (2014). Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittinen ohjelma 2014–2018. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Hämeenlinnan kaupunki.

Jyväskylän kaupunki. (2010). Vammaispoliittinen ohjelma.

Kotkan kaupunki. (2017). Kotkan vammaispoliittinen ohjelma 2017.

Kouvolan kaupunki. (2010). Vammaispoliittinen ohjelma 2010.

Kuopion kaupunki. (2009). Kuopion vammaispoliittinen ohjelma.

Lahden kaupunki. (2017). Vammaispoliittinen ohjelma.

Oulun kaupungin vammaisneuvosto. (2016). Oulun kaupungin vammaispoliittinen ohjelma 2016.

Porvoon kaupunki. (2014). Porvoon kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2014–2020.

Rovaniemen kaupunki. (2012). Vammaispoliittinen ohjelma 2012–2020.

Tampereen kaupunki. (2011). Vammaispoliittinen ohjelma 2011–2016.

Salon kaupunki. (2012). Vammaispoliittinen ohjelma 2013–2020.

Seinäjoen kaupunki (2010) Seinäjoen vammaispoliittinen ohjelma vuoteen 2015.

Vaasan kaupunki. (2014). Vaasan vammaispoliittinen ohjelma 2014–2017.

Vantaan kaupunki. (2012). Wampo - Tilaa kaikille. Vantaan vammaispoliittinen ohjelma ja toimenpidesuunnitelma vuosille 2012–2016.

Vammaispoliittiset ohjelmat on haettu Google-haulla: kunnan nimi + vammaispoliittinen ohjelma.